

III RIIGIKOGU

8. istungjärk. **Protokoll nr. 206 (7).**

1929.

**III Riigikogu koosolek 1. veebruaril 1929
kell 10.**

Kokku on tulnud 77 Riigikogu liiget.

Valitsuse loosis: sise- ja kohtuminister **T. Kalbus**, välisminister **J. Lattik**, raha- ja kaubandus-tööstusminister **A. Oinas**, põllutöökasvatamine ja metsandusminister **K. Soonberg**, tööhoolekande- ja haridusminister **L. Johanson**.

Päevakord:

1. Riigiteenijate teenistusvanuse tasu seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.
2. Kuresaare linna administratiiv-piirkonna laiendamise seadus — III lugemisel.
3. Konsulaartariifi osalise muutmise seadus — III lugemisel.
4. Petseri ja Narvataguste maade kinnisvarade kinnistamise seaduse §§ 1, 2, 44, 46, 47, 50, 78, 83, 89 ja 90 muutmise seadus — III lugemisel.
5. Administratiiv-kohtukorra muutmise seadus — II lugemisel.
6. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1929./30. aastaks — I lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **M. Martna**, pärast esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal sekretär **A. Tammann**.

Koosolek algab kell 10.45 min.

Juhataja **M. Martna**: Avan Riigikogu koosoleku.

1. Teadaandmine Riigikogu liikmete koosolekuil puudumiste kohta jaanuarikuul. Sekretär **A. Tammann** kannab ette tähendatud teadaande. (Vaata otsuste protokoll nr. 206/7, lisa nr. 2.)

2. Riigiteenijate teenistusvanuse tasu seadus — I lugemisel. Rahaasjanduse komisjoni aruandja **J. Klesment**: Austatud Riigikogu liikmed! Riigiteenijate teenistusvanuse tasu seaduse väljatöötamisega, mis täna rahaasjanduse komisjoni poolt Riigikogule vastuvõtmiseks esitatakse, tehti algust kohe pärast riigiteenijate koosseisude seaduse vastuvõtmist,

ning õieti mitmel korral on riigiteenijate esindusele lubatud selle seaduse maksmapanemist ja elluviimist.

Uute palganormide maksmahakkamisel selgus, et osa riigiteenijaid hakkab saama palka vähem kui sai seni, üks osa sai palka natuke juurde, teisel osal jäi palk endiseks. Vähenes palk selle tõttu, et uue seaduse järgi jäi gratifikatsioonide näol antav palgalisa 13. ja 14. kuu eest ära.

Teiselt poolt on ka tarvidus kuidagi tasuda ametnikkudele, kes pikemat aega riigiteenistuses olnud. Viimasele põhimõttele vastavalt on Riigikogu poolt 1925. aastal maksuma pandud Rahalise autasu seadus, mis võimaldab ministeeriumide ja ametkondade juhtide otsusel ametnikkudele ja teenijatele maksta autasu pikaajalise teenistuse või eriliste teenete eest. Eesti seaduseandlus on erilise vanusetasu maksmist põhimõttelikult tunnustanud juba õpetajate ja kohtunikude palgaseadusega. Samuti saavad vanusetasu ka mõned liigid kaitseväelasi.

Teenistusevanuse tasu on läbi viidud ka mujal riikides, olgu tähendatud meie naaberriikidest Soome, Läti ja Leedu, kus vanusetasu seadus 1923. ja 1924. aastast maksmas.

Neilesamadele põhimõtetele on rajatud ka esitatud seaduseelnõu, nimelt määrata teenistusevanuse tasu neile riigiametnikkudele, kes seda senimaksvate seadustega ei saa.

Ma peatuksin selle seaduseelnõu arutamise juures lühidalt üldse meie riigiametnikkude arvu ja teiselt poolt riigiteenijate palkade juures.

1929./30. aasta eelarve järgi on üldse riigiametnikke 27.685, neist on 20.904 määralist, nende hulka on arvatud ametnikud ja vabapalgalised, ja 6.781 ülemääralist. Nende üldine palgasumma aastaks on 27.967.608 kr.

Kahtlemata tundub pealiskaudsel vaatlemisel, et meie riigiteenijate arv on suur ja riigi aparaat meil liiga kalliks läheb. Kui meie aga riigiametnikkude arvu jagame teenistusealade järgi, siis saame järgmise pildi: riigiteenijaid on rahvaesinduse ja tema poolt määratud kontrollaparaadis 291, see on 1,1%, ministeeriumi keskasutustes ja riigikantsleis 417, see on, 1,5%. Nii et keskasutuste riigiteenijate arv moodustab enesest 2,6%. Kui palgasumma järgi arvata, siis 4,5% üldisest palgasummast läheb riigikeskasutustes teeni-

vatele isikutele. Meie politseiaparaadis on 1977 teenijat, see on 7,1% kõigest riigiteenijate arvust, kohtuaparaadis 656, see on 2,4%, karistuseasutustes — 638, see on 2,3%. Hariduseala võtab omale suure osa ametnikkudest. Nimelt on haridusealal ametnikke, õppejõude ja teisi 4755, see on 17,2% kõigest riigiteenijate arvust.

Tervishoiu ja hoolekande alal on riigiteenijate arv umbes 400, ehk 1,6% kõigest riigiteenijate arvust. Rahanduse- ja maksuaparaat tarvitab 1871 ametnikku, see on 6,7%, riigi metsad — 2154, see on 7,7%, maareform ja põllumajandus 1,9% riigiteenijate arvust, s. o. 100 ametnikku, postiasutus — 1977 ametnikku s. o. 7,1%. Raudteeteenistuses on 5041 teenijat, ehk 18,2%, kaitseväeteenistuses — 5755, s. o. 20,8%.

Sellest järgneb, et meie suure riigiteenijate arvu juures öelda siiski ei või, et nad kõik administratsiooni teenistuses oleksid, vaid keskasutustes teenistuses olevad ametnikud moodustavad ainult väikese protsendi, nimelt 2,6% kõigest riigiteenijate arvust. 97,4% ametnikest nõuavad aga muud alad. Nii on meil koolide alal 17% ametnikest, samuti maareform, riigi metsad, raudtee- ja postiasutused ja politseiaparaat nõuavad hulga tööjõudusid. Kõige rohkem inimesi on teenistuses kaitseväge alal, umbes 1/5 kõigist riigiteenijaist.

Kui vaatame riigiteenijate palgaolusid, siis näeme järgmist pilti: riigiametniku kõrgem palk, kui kõrvale jätame kohtuametnikud, on meil 350 krooni; see on ministri abide palk. Kõige madalam ametniku palk on 60 krooni, vahekord on 5,83:1. Kui vaatame palganorme naaberriikides, siis on siin pilt järgmine: Lätis saab kõrgem ametnik 600 latti, kõige väiksem ametnik 60 latti, vahekord on 1:10. Leedus saab kõige kõrgem ametnik 1200 latti, kõige madalam 150 latti, vahekord on 1:8. Soomes saab kõige kõrgem ametnik 100.000 Soome marka aastas, kõige madalam ametnik 10.000 Soome marka, vahekord on 1:10. Tshehhoslovakkias on vahekord 1:8,6. Kui juurde võtame ülemääralsed teenijad ja siinjuures arvestamata jätame 1540 metsavahti, kelle palk on keskmiselt 22,5 kr. ja väiksem palk — 450 senti, siis saame vahekorra 1:11 vastu. Kõrgema ja madalama palgaastme vahe on umbes samasuguses seisukorras nagu see on Lätis ja Soomes. Keskmise määralse ametniku palk on riigi statistika keskbüroo väljaarvamise järgi 106,6 kr. kuus. See keskmine palk on natuke kõrgem riigikeskasutustes teenivate ametnikkude juures — 142,7 kr. kuus, kohapealsete määralsite ametnikkude

juures — 104 kr. Ülemääralsite keskmine palk on 47,7 krooni. Seega oleks üldine riigiteenijate palga aritmeetiline keskmine 77,3 kr. kuus.

Kui võtta riigiteenijate tasu, kokku arvates määralsed ja ülemääralsed, ametnikkude arvu järgi, siis saame järgmise pildi riigiteenijate tasust: 220 krooni ja rahkem saavad palka riigiametnikkudest 2,7%, 200—130 krooni — 5,6%, 120—90 kr. — 17,1%. Ehk kokku võttes, üle 90 krooni kuus palgasajaajad on umbes 1/4 kõigist riigiteenijatest, arvuliselt umbes 7.000 inimest. Alla 90 krooni palgasajaajad on 74,6% s. o. umbes 20.000 inimest.

Kui meie võtame alla 90 kr. palgasajaajad, siis 90—60 kr. saavad kuus 33,2%, 60 kr. saavad 13,2%. Alla 60 kr. saavad palka 28,1% kõigist riigiteenijatest, see on umbes 7.000 inimest.

Rahalisele palgale tuleksid juurde arvata veel mitmesugused lisatasud — nii antakse osale ametnikkudele korter ühes kütte ja valgustusega, siis on neid, kes saavad korteri ühes küttematerjaliga, korteri küttematerjalita ja palgamaa, siis on ametnikke, kes saavad rahalist lisatasu. Viimaste hulka käivad poliitilise politsei ametnikud, kes saavad 25% palgast lisatasu. Lisatasud ei peegeldu kõik eelarves, sest riik annab neid tasusid kaudselt, nagu majade korrashoidmise näol, kütte muretsemise näol j.n.e. Lisatasu saab üldse määralsitest ametnikkudest 22% kõigist ametnikkudest, ülemääralsed 72,2%, tähendab ülemääralsitest ametnikkudest saab 3/4 lisatasu naturaalpalka näol. See on riigi majapidamise ning ettevõtete personaal, metsavahid ja riigiasutuste majateenijad. Naturaaltasu on täpsemalt raha peale ümber arvatud 1540 metsavahi kohta, kus maakorralduse peavalitsuse ringkirjaga 27. septembril 1928. aastal on naturaalpalka suurus metsavahtidele määratud 23,1 krooni peale kuus. Sellega tõuseks metsavahi keskmine tasu kuus 4000 sendini. Üldiselt teeb natuurasantav tasu välja umbes 6% palgast. Riigi statistika keskbüroo abidirektor Tooms on kõrvu seadnud riigiametnikkude palgad tööstusetöölise palkadega. 1927. a. teisel poolel oli riigi statistika keskbüroo andmete järgi keskmine suurtööstuse töölise teenistus 74,2 krooni kuus. Riigiteenijail, kes sellest määrast, 74,2 kr., vähem palka saavad, on 63%, kuna tööstusetöölisi, kes sellest määrast alla poole saavad, on samapalju. Kui meie võtaksime mitte ainult suurtööstuse töölise, vaid suurja kesktööstuse töölise keskmise kuuteenistuse, mis statistika keskbüroo andmete järgi oli 1927. aasta teisel poolel 64,9 krooni kuus, siis oleks riigiteenijaid, kes saaksid alla poole

sellest määrast, 42%. Nendest andmetest tuleks küll oletada, et meie riigiteenijad palga poolest võrdlemisi halvas seisukorras on. Riigi statistika keskbüroo abidirektor härra Tooms jagab riigiteenijad jõukuse poolest kolme klassi. Kui terve tulumaksusumma kokku arvata ja jagada maksjate arvule, selgub, et aritmeetiliselt keskmine tulu maksumaksjatel on 1.300 krooni aastas. Riigiteenijaid, kes saavad kaks korda rohkem sellest keskmisest, s. o. 2.600 krooni ja üle, on 2,1%; neid, kes saavad kuni 1.300 krooni, on 12%; neid riigiteenijaid aga, kelle keskmine sissetulek on alla 1.300 krooni, on 85,9% kõigist riigiteenijatest. Kõigest sellest tuleb järeldada, et meie riigiteenijate enamust on palga poolest umbes samasuguses seisukorras kui tööstusetöölised. Rohkem kui 50% kogu meie riigiteenijatest ei saa sissetulekut rohkem kui seda saavad tööstusetöölised, kuna neid, keda võiks lugeda jõukate klassi kuuluvaiks, on ainult 2,1%, see tähendab neid, kelle sissetulek suurem, kui kahekordne keskmine tulumaksumaksja sissetulek.

Käesolev aasta on raske aasta, ikalduseaasta. Kahtlemata annab see end tunda ka riigiteenijatele. Juba läinud aastal oli riigiteenijate reaalpalk vähenenud selle ajaga võrreldes, kui uus koosseisude seadus maksuma pandi, umbes 10% võrra. Tähendab, elukallidus on tõusnud 10% võrra, palgad aga endiseks jäänud. Käesoleva aasta elukalliduse tõusuga väheneb riigiteenijate reaalpalk veelgi. Käesoleva teenistusevanuse tasu seadusega tahetakse tuua mõnesuguseid parandusi riigiteenijate olukorda. Loomulik, et need parandused kuigi tunduvad olla ei saa, kuid vähest parandust toob eelnõu maksmapanek siiski.

Riigiteenijate arv, kes selle seaduse järgi teenistusevanuse tasu alla kuuluvad, on 18.737, kellest 12.211 määralist ametnikku ja 6.526 ülemääralist. Määralistest kuulub selle seaduse alla umbes 55% kõigist määralistest, ülemääralisi suuremalt osalt kõik. Välja on jäetud selle seaduse alt kõik, kelle palk suurem I astme palgast, s. t. kelle palk üle 35.000 krooni kuus; siis veel välisesindustes teenivad isikud, kohtunikud, õpetajad ja sõjaväelaste liigid, kes juba teenistusevanuse tasu saavad. Teenistusevanuse tasu normid on ette nähtud selle seaduse juurde kuulavas tabelis. Selle järgi saavad I astme palga saajad, s. o. kõrgema palga saajad, 4—6 teenistuseaastani 3% palgast teenistusevanuse tasu, alama astme teenijad 5%, kusjuures see protsent järkjärgult tõuseb. Peale 15. teenistuse aasta makstakse vanusetasu 15—25% palgast. Need, kes seisavad väljaspool palgaastmeid, hakkavad vanusetasu saama 3—6

teenistuseaastani 5%, pärast 15 teenistuseaastat 25% palgast. Summaliselt on alama palga saaja teenistusevanuse tasu vähem 3½ korda esimese astme teenija tasust. 22. astme teenija saab — 3 krooni kuus, 1. astme ametnik aga 10 krooni 50 senti. Kui nüüd võtta veel ülemääralsed teenijad, kes selle seaduse järgi teenistusevanuse tasu hakkavad saama, siis saab see teenija — metsavaht, kelle palk 450 senti kuus, pärast kolme aastast teenistust 22,5 senti kuus teenistusevanuse tasu. Võrreldes sellega kõrgemat teenistusevanuse tasu saajat, oleks nende vahekord üks neljakümnekahe vastu. Meil on teenistusevanuse tasu tabel natukene teisel alusel kokku seatud kui välisriikides.

Lätis on alam palk 60 latti ja kõrgem palk 600 latti. Teenistusevanuse tasu makstakse järgmiselt: 17—20-astme teenijad saavad palgast 5% iga kolme aasta tagant kuus korda, 16—14-astmed — 5% palgast iga kolme aasta tagant viis korda, 13—17-astmed — 5% palgast iga kolme aasta tagant neli korda, 6—4 astme teenijad saavad — 5% iga kolme aasta tagant kolm korda ja 1—3-astme teenijad — 5% kaks korda iga kolme aasta tagant.

Leedus: 1—12-astme palgasajajad, kes palka saavad 150—540 litti, saavad iga kolme aasta tagant 10% viis korda, 13—16-astmed — 10% kolm korda iga kolme aasta tagant, 17-astme teenijad üks kord 10% pärast kolmeaastast teenistust, 18-astme teenijad, see on kõrgem aste, ei saa teenistusevanuse tasu.

Soomes on teenistusevanuse tasu jaotatud järgmiselt: 1—14-astme teenijad saavad iga viie aasta tagant 4% kolm korda, 15—30-astme teenijad saavad iga nelja aasta tagant 4% neli korda. Meie tabeli järgi tõuseb näiteks 10. astme ametniku palk, kelle aluspalk 170 krooni kuus, pärast kolmandat kõrgendamist 187 krooni 70 sendini. See on umbes 9. astme riigiteenija aluspalgale vastavaks, pärast viimast kõrgendamist tõuseks palk veel 1 astme võrra, sellega läheneks 8. astme riigiametniku palgale. Viimase astme riigiteenijate palgad vastaksid pärast teist kõrgendamist 21. astme aluspalgale, pärast neljandat kõrgendamist 20. astme palgale ja pärast viimast kõrgendamist 19. astme teenija aluspalgale.

Nagu seletuskirjast näha, nõuab riigiteenijate teenistusevanuse tasu seaduse elluviimine käesoleval aastal 1.578.038 krooni. Rahaasjanduse komisjoni parandused on seda summat suurendanud 28.728 krooni võrra. Selle tõttu, et komisjon otsustas teenistusevanuse tasu maksimisel arvesse võtta ka aja, mis teenitud kitsarööpalisel raudteel enne,

kui need raudteed riigi kätte üle võeti. Üldiselt võib tõusta rahaministeeriumi andmete järgi riigiteenijate teenistusevanuse tasu summa aastas kuni 3 miljoni kroonini, see on siis, kui teenistuses rohkem ametnikke juba kauemat aega olnud.

Oleks veel öelda et selle seaduse makspanemisega kaob Rahalise autasu seadus, ja õieti kõik lisatasude andmised oleksid riigiteenijate teenistusevanuse tasu seadusega asendatud. Teenistusevanuse tasu maksmisel võetakse arvesse kõik riigiteenistuses teenitud aeg ja ka aeg, mis teenitud Eesti rahvuslikkudes väcosades enne I.XII 17 kuni I.V 18 ning riigi kaitseväeteenistus I.XII 18. peale. Samuti võetakse arvesse teenistusevanuse tasu maksmisel aeg, mis teenitud riiklikkudes ettevõtetes ja teenistus sõja ajal, samuti maa-kaitseväge kutsumise puhul teenistuses oldud aeg.

Teenistusevanuse tasu ei võeta arvesse pensionide väljaarvamisel ja reservis oleku aja eest. Tasu makstakse välja 4 korda aastas rahaministri poolt kindlaksmääratud tähtaegadel, et võimalik oleks ametnikkudele korraga suuremaid summasid välja maksta, ja teiselt poolt riigikassal kergem oleks täita kohustusi, mis seadus temale paneb.

Rahaasjanduse komisjon on eelnõu läbi vaadanud ja siin mõningad parandused teinud. On ära kuulatud riigiteenijate arvamised riigiteenijate esinduse kaudu, millest selgus, et eelnõu üldiselt riigiteenijaile vastuvõetav on, eriti ka tabel, mis seaduse kõige tähtsam osa. Rahaasjanduse komisjoni nimel teen ettepaneku,

seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

H. Martinson (tp): Riigiteenijate teenistusevanuse tasu seaduse vastu ei tohiks kellelgi midagi ütlemist olla, kes töötajaja vaeva õieti tasuda tahab. Omab ju iga tööline või teenija praktikaga oma teenistusealal suurema vilumuse, mis ta töö enam produktiivsemaks muudab. Korralik teenistuseandja peab seda ka hinnata oskama ja seda kasu, mida palgaline oma suurema osavuse läbi temale toob, palgalisaga jagama. Seda teeb iga tark erateenistuse andja, teenijale aegajalt palka kõrgendades. Tuleb ju ette väärnähtusi, „et see hobune kaeru ei saa, kes seda teeninud“, vaid koguni teine, kes ükskõik mis põhjusel peremehe armuosaliseks saanud; aga see ei tohi reeglits olla.

Riik veel, kui suurem teenistuse andja, ei tohi sellele teele asuda ja peab oma teenijatele kindlate reeglite järgi palka juurde panema. Ülemusele meeldivus ei tohi sealjuures mõõduandev olla. Suurema jao riigi-

teenijate töö on ka sarnane, et seda tollipulgaga — nüüd küll sentimeetritega või kilogrammidega — mõõta ei saa ja sellepärast jäävad enam-vähem õigemaks palgakõrgenduse mõõdupuuks teenistuse aastad.

Käesolev seadus aga — nii õiglane kui selle põhimõte ka on — sisaldab sarnaseid punkte, mida inimluse ja õigluse seisukohast välja minnes kuidagi pooldada ei saa.

Esimene asi, millega mina kui inimene, kes kõigi tapmiste vastane, olgu see seaduslikult lubatud või mitte, leppida ei saa, on see, et seaduslikult õpetatud tapjaid...

Juhataja M. Martna: Palun mitte nii kõnelda! (M. Laarman, põl: Niisugust asja lubatakse rääkida!)

H. Martinson (tp):... ka palgakõrgenduse vääriliseks arvatakse.

Mina ei annaks neile üldse palka ega tahaks, et neid üldse olemas on.

See vaga soov jääb küll ainult sooviks, ja mina nii naiiv ei olegi, et ma usuksin sellele soovile pooldajaid leida.

Teine asi, mis küll otse sellesse seadusse ei puutu, on nimetus: määralised ja ülemääralised riigiteenijad. Teenistusevanuse tasu seaduses ei ole küll nende vahel vahet tehtud; aga juba see paljas nimetus annab sarnase tundmuse, nagu saetaks kõrva otsast.

Enamasti on need nõndanimetatud „ülemääralised“ alama palga saajad, neid on, nagu seaduse seletuskirjast näha, meil 6.528 inimest, see on enam kui 50% kogu selle seaduse alla käivatest riigiteenijatest, neist hakavad teenistusevanuse tasu saama tuleval eelarve-aastal 4.803 inimest.

Näha, et neist kaugelt suurem hulk juba kauemat aega riigiteenistuses olnud ja ikka on nad veel ülemääralised, keda iga ülemuse tuju teenistusest vallandada võib ja sellega ka millegiga kindlustatud ei ole, et nad ka selle teenitud palgakõrgenduse kätte saavad. Minu arust võiksid ülemääralisteks riigiteenijateks nimetatud saada ainuüksi ajutised töijõud. Kõik, kelle teenistus kestev, ei tohiks enam selle nime alla kuuluda ega ühes selle palja nimetuse pärast alati oma teenistusekoha, leivapalukese pärast hirmul olla.

See oli ka mööda minnes öeldud, õiguse pärast ei kuulu nime muutus selle seaduse alla.

Kolmas asi, millega keegi õiglaselt mõtleb inimene rahul ei saa olla ja mis selle seaduse esitatud kujul meie rühmale vastuvõtmatuks teeb, on seadusele juurdelisatud tabel, mille järgi teenistusevanuse tasu makstakse.

Nagu tabelist näha, makstakse I palgaastme saajale, sellele, kes isegi juba 5—6 korda rohkem palka saab kui XXII palgaastme saaja, veel $3\frac{1}{2}$ korda suurem teenistusevanuse tasu. Minul ei ole praegu seda riigiteenijate palgatabelit käepärast, aga nagu mul meeles, seletati rahaasjanduse komisjonis, et neile, kes üle 350 kr. kuus palka saavad, enam teenistusevanuse tasu ei makseta. Võtame siis selle kõrgema määra 350 kr. kuus ja vaatame, kuidas ta palk tõuseb. 4—6 aasta järele saab ta palka juurde 10,50 ja nii edasi kuni 15-aastase teenistuse järele ta palk juba oleks tõusnud 52,50 kr. võrra. Seega oleks ta palk juba 402 kr. 50 senti kuus. Vaatame selle vastu alamapalgalist, kes ütleme, noh — 60 kr. kuus palka saab. 4—6 aasta järele saaks ta palgakõrgendust 300 senti, 15-aastase teenistuse järele oleks ta palgakõrgendus tervelt 1500 senti. See on sarnane, et sellega rahul ei või olla, sellepärast et alamteenija, kes vähem palka saab, vajab seda palga juurdepanekut palju enam, kui see, kes mitu korda temast rohkem palka saab.

Peale selle on veel üks osa riigiteenijaid, kes suure osa palka natuuras, kas maa või mõnel muul näol saavad, mida arvesse ei võeta, kelle rahapalk sellepärast ka naeruväärt väike on, olen kuulnud, kõigest 500—600 senti kuus. Need saavad palgakõrgendust 15 aasta järele küll 25%, seega siis 125—150 senti. Eks ole see päratu suur summa! Härrad Riigikogu liikmed, mis te arvate, kas see pole narrimine!

Kui juba palgakõrgendust teenistusevanuse järgi anda, siis ka neile, kes seda enam vajavad oma hinge seespிடamiseks. Niimoodi on see ainult palgakõrgenduse karikatuur, on ainult inimeste narritamine.

Veel üks põhimõttelik küsimus, mis selle seaduse arutamise puhul esile kerkib.

Rahaasjanduse komisjoni koosolekul olid selle seaduse arutamise puhul ka omavalitsuse teenijate esindajad, kes nõudmise üles seadsid, et neil riigiteenistusse üle minnes ka teenistusevanuse tasu saamiseks see aeg arvesse võetaks, mis nad omavalitsuse teenistuses olnud. Põhjendasid seda nõudmist sellega, et omavalitsuse teenijad olevat riigi loomisel kaasa aidanud ja nad moodustada praegugi veel põhiseaduse järgi ühe valitsuseüksuse teenijate osa.

Minul ei ole kõigi nende põhjenduste ega nõudmiste vastu iseenesest midagi, kui ka teise osa teeneid arvesse võetakse, kelle nõudmised palgakõrgenduse, pensioni või töövõimetuse vastu kindlustamise asjus veel palju enam õigustatud on. Need on eraasjuste ja ettevõtete töölised ja teenijad. Kas

nemad ei tee niisama tööd kui riigi- või omavalitsuse teenijad, kas neil ei ole riigi loomisel niisama teeneid? Juba päris õiglusetunne nõuab nende ringkondade poolt, kes praegu teenijate teenistusevanuse tasu aitavad läbi viia, et ka erettevõtete teenijad ja töölised teenistusevanuse tasu, pensioni ja muude kindlustuste osaliseks saaksid.

Kristlased on ju ka valitsuses ja nad peaksid tunnustama, et seda nõuab juba kristlik moraali ja õiglusetunne, et ka nemad selle poolt peaksid olema, et kõik teenijad, ka erettevõtetes, selle palgakõrgenduse osaliseks saaksid.

M. Laarman (põl) (korra kohta): Oma kõnes arvas eelkõneleja rkl. härra Hans Martinson heaks tarvitada meie kaitseväge kohta haavavaid sõnu, kuna ta ütles, nad olla seaduslikult õpetatud tapjad. Meie arvates ei tohiks isegi see rühm, kuhu kuulub rkl. Hans Martinson, tarvitada siit kõnetoolilt niisuguseid sõnu, meie kaitseväge kohta. Need peaksid täiesti lubamatud olema igalpool. Meie protesteerime selle vastu ja avaldame imestust, et selkorral koosoleku juhataja ei arvanud heaks märkust teha ega keelata kõnelejat.

K. Tonkman (põl): Austatud Riigikogu liikmed! Kõigepealt pean tähendama, et põllumeeste kogude rühm põhimõttelikult riigiteenijate teenistusevanuse tasu seaduse poolt on. Seda on põllumeeste kogude rühm mitu korda toonitanud, siis kui oli arutusel riigiametnikkude ja teenijate tasu seadus. Kuid peab tähendama, et selles on väga suured puudused, ja see seadus tahab tunduvalt parandada. Toodi rahaasjanduse komisjonis juba ette neid puudusi, aga kahjuks aruandja jättis need täna siin nimetamata ja selget ülevaadet ei anna sellest, mis komisjonis selle seaduse kohta öeldud. Aruandja tõi ette arve ja andmeid, aga neid ettepanekuid ja neid põhjendatud kõnelusi, mis rahaasjanduse komisjonis tehti, neid aruandja ette ei kandnud.

Rahaasjanduse komisjonis toodi ette, see ei ole õige, et osa riigiteenijaid saab seadlustega palka ja teenistusevanuse tasu hakkab saama käesoleva seaduse põhjal. Meie kaitseväge ohvitserid saavad Vabariigi Valitsuse poolt määratud normide järgi palka, ja siis oleks loomulik, et teenistusevanuse tasu neile valitsuse poolt määrataks, mitte aga käesoleva seadusega.

Edasi juhin Riigikogu tähelepanu ülemääraste riigiteenijate küsimusele. Nagu teate, saavad ka ülemäärased riigiteenijad valitsuse määrustega palka, ja sagedasti saavad ülemäärased ametnikud rohkem palka, kui seda koosseisu seaduse alusel teenivad isikud

saavad, sest koosseisu seadus annab selleks võimalusi, kus valitsus võib ülemääralisi ametnikke teenistusse võtta nende summadega, mis Riigikogu poolt selleks määratud, selleks on Vabariigi Valitsusel vabad käed. Nüüd tahetakse ka käesoleva seaduse alla ülemääralisi riigiametnikke võtta, mis ebaloomuliku olukorra loob. Ülemääralsed ametnikud saavad kõrgemat palka, ja selle kõrgema palga alusel hakkavad siis ka teenistusevanuse tasu saama. Oleks loomulik, kui ülemääralsed ametnikud selle seaduse alla ei kuuluks. Edasi juhiksin tähelepanu kuludele. Nimelt võetakse ülemääralsi ametnikke käesoleva seaduse alla, nagu aruandja tähendas 6.781 ametnikku. See teeb riigikassale jälle kogukese summa raha välja. Ei oleks praegu soodne aeg teenistusevanuse tasu seaduse maksmapanemiseks, vaid selle peaks edasi lükkama ning veel läbi kaaluma, kuisuurel määral tasu maksta võime ja suudame. Kulud on eelarvega väga suured ja kulude katteks tulude leidmine väga raske. Nagu Riigikogu liikmed mäletavad on juba mitmed kõnelejad riigi eelarve juures sellele tähelepanu juhtinud. Ka käib ajalehtedest praegu teade läbi, et majanduseringkonnad nõu peavad, kuidas majanduslikkudest raskustest üle saada. Sellepärast arvab põllumeeste kogude Riigikogu rühm, et teenistusevanuse tasu seadust tuleb veel kaaluda neis küsimustes, mis praegu ette kandnud olen. Seaduses, nagu selgub, on ka mõningad redaktsioonilised parandused vajalikud. Sellepärast tuleks seaduseelnõu anda tagasi komisjoni. Teen ettepaneku, riigiteenijate teenistusevanuse tasu seadus anda tagasi rahaasjanduse komisjoni.

Aruandja J. Klesment (lõpusõna): Ma vaidlen vastu rkl. Tonkman'i ettepanekule, see tähendab, seaduseelnõu komisjoni tagasi anda. Rahaasjanduse komisjonis on need asjaolud, millest täna kõneldud, kõik juba kaalumisel olnud.

Mis puutub kõigepealt sellesse, mispärast seadusse on võetud ka need ametnikkude liigid, kes tasu ei saa koosseisu seaduse vaid seadluste ja ministrite määruste järgi, siis tuli rahaasjanduse komisjon arvamisele, et teenistusevanuse tasu ei saa juriidiliselt palgamääramiseks lugeda, vaid see on ametnikkudele ja teenijatele teatava lisatasu määramine, mis ühenduses kauaaegse teenistusega. Riigikogu on varem sellele seisukohale asunud, et igasugused lisasoodustused määratakse kõigile teenijaile seadusega. Nii on arstiabi korraldus kõigi riigiteenijate kohta kindlaks määratud seadusega, niisama ka pension. Kaitsevaelased saavad küll palka seadluste järgi,

kuid kaitsevaelaste pension on siiski seaduslikult kindlaks määratud. Analoogiline pensionile on ka teenistusevanuse tasu küsimus. Sellepärast arvab rahaasjanduse komisjon, et teenistusevanuse tasu tuleb kindlaks määrata seadusega, ka selle liigi ametnikkude kohta, kelle palgad ei ole otsekohe seadusega fikseeritud, vaid kelle palgade määramine on jäetud seadusega Vabariigi Valitsuse või üksiku ministri korraldada. Kui meie jätkasime näiteks ülemääralsed teenijad seadust välja, siis on selge, et ülemääralsitele teenijatele üldse teenistusevanuse tasu määrata ei saa, või siis peaks seadust täiendama paragrahviga ja andma Vabariigi Valitsusele õigus, määrata teenistusevanuse tasu ka kaitsevæ ohvitseridele ja ülemääralsitele ametnikkudele. Kuid rahaasjanduse komisjoni arvates ei oleks see kord õige, et õige suurele osale ametnikkudele teenistusevanuse tasu määramine jääks Vabariigi Valitsuse võimkonda, vaid arvas, et on parem, kui see seadusega määratud on, samuti kui on seadusega määratud arstiabi korraldus ja pensioni korraldus riigiteenijatele, olgu nad määralsed, ülemääralsed, või kaitsevæelased.

Mis puutub sellesse, et eelnõu maksmapanekut edasi lükata, siis oli see rahaasjanduse komisjonis kaalumisel, kuid rahaasjanduse komisjon läks välja samast seisukohast, mille juures mina juba peatusin, et raske aasta ei avalda mõju ainult üksi põllumeestele, kes ikalduse all kannatavad, vaid kahtlemata mõju avaldab ka palgalisest teenistusest elavatele isikutele, sest elukalliduse suurenemise tagajärjel ostujõud ametnikkudel ja teenijatel väheneb. Riigi ülesanne on oma teenijate palku niivõrt suurendada, kuivõrt see rahalisest seisukohast võimalik, et ametnikud ja teenijad raskel aastal raskest olukorrast välja pääseksid. Sellepärast on rahaasjanduse komisjoni enam arvamisel, et käesolev eelnõu tuleks tingimata maksma panna käesoleval eelarve-aastal.

Niisuguseid ettepanekuid, mis rahaasjanduse komisjonis kaalumisel ei oleks olnud, ei ole ette toodud, ja mina olen päris kindel, et rahaasjanduse komisjon, kui talle eelnõu tagasi antaks, teist seisukohta võtta ei saaks kui ta võtnud on. Sellepärast oleks eelnõu tagasiandmine asjatu.

Mis puutub rkl. Martinson'i kõnesse ülemääralsite ja määralsite ametnikkude asjus siis on selge, et käesoleva seadusega seda küsimust korraldada ei saa. Määralsed ja ülemääralsed ametnikud on seadusega määratud, ja iga seadus, mis praegu ametnikkude kohta välja antakse, peab kinni pidama terminoloogias ja korrast, mis senimaksvas sea-

duses on, sest muidu võiks tekkida seaduse käsitamisel segadusi ja arusaamatusi. Leian, et siin ei ole tehtud sarnaseid ettepanekuid, mis selle seaduse tagasiandmise komisjoni tarvilikuks teeksid. Samuti ei ole seaduseelnõule põhimõttelikult vastu vaieldud. Kui on kellelgi ettepanekuid teha üksikute paragrahvide kohta, siis võib seda teha II lugemisel, nii et takistusi seaduseelnõu vastuvõtmiseks I lugemisel ei ole. Sellepärast kordan ettepanekut, seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

Juhataja **M. Martna**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Tonkman'i ettepanek tagasi lükatud.

(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seaduseelnõu I lugemisel vastu võetud.

3. Kuresaare linna administratiiv-piirkonna laiendamise seadus — III lugemisel.
(Tekst vaata pr. nr. 204(5), veerg 79—82.)

Omaavalitsuse komisjoni aruandja **A. Kärner**.

Seaduseelnõu võetakse nähtava enamusega muutmata vastu paragrahvide viisi ja lõpuhääletamisel.

4. Konsulaaritariifi osalise muutmise seadus — III lugemisel.
(Tekst vaata pr. nr. 204(5), veerg 82.)

Rahaasjanduse komisjoni aruandja **M. Laarman**.

Seaduseelnõu võetakse nähtava enamusega muutmata vastu paragrahvide viisi ja lõpuhääletamisel.

5. Petseri ja Narvataguste maade kinnisvarade kinnistamise seaduse §§ 1, 2, 44, 46, 47, 50, 78, 83, 89 ja 90 muutmise seadus — III lugemisel.
(Tekst vaata pr. nr. 204(5), veerg 83—85.)

Üldkomisjoni aruandja **A. Tupits**.

Seaduseelnõu võetakse nähtava enamusega muutmata vastu paragrahvide viisi ja lõpuhääletamisel.

6. Administratiiv-kohtukorra muutmise seadus — II lugemisel.

Üldkomisjoni aruandja **J. Klesment**.
Pealkiri võetakse nähtava enamusega muutmata vastu.

Administratiiv-kohtukorra muutmise seadus.

Aruandja **J. Klesment** (loeb):

I. Administratiiv-kohtukorra (RT 10 — 1919) §§ 2, 4 ühes märkusega, 5, 6, 11, 14, 31 ja 38 muudetakse ja pannakse maksma järgmises redaktsioonis:

§ 2. Protesteerida ja kaevata administratiiv asjus võib: valla-, alevi-, linna- ja maavolikogude ning vähemusrahvuste kultuurinõukogude, valla-, alevi-, linna- ja maavalitsuste ning vähemusrahvuste kultuurvalitsuste, nende osakondade (komisjonide), samuti valla- ja alevivanemate, linnapeade ja maavalitsuste esimeeste ning valla-, alevi-, linna- ja maavalitsuste üksikute liikmete, üksikute ministrite, ministeeriumide ja nende peavalitsuste ja viimastele võrdsete allüksuste, politsei-prefektide, raudtee politsei komissari, politsei komissaride ja teiste seaduses eraldi tähendatud valitsuseasutuste ning üksikute ametnikkude otsuste, korralduste ja määruste peale ja tegevuseta oleku vastu, kui selles avaldub maksvate seaduste või sundmääruste rikkumine, ettekirjutatud kohuste täitmata jätmine või põhjendamatu viivitus.

J. Klesment (stp): Käesolevas paragrahvis on öeldud: „...korralduste ja määruste peale ja tegevuseta oleku vastu, kui selles avaldub maksvate seaduste või sundmääruste rikkumine...“ j.n.e. Riigikohus on hakanud „sundmääruse“ mõistet kitsamalt tõlgitsema. Nimelt on sundmäärus sarnane määrus, mis kodanikkudele teatud keelud paneb või kodanikke teatud tegevusele käsib. Et sarnane kitsendav seletamine käesoleva paragrahvi juures segadusi tuua ei võiks, teen ettepaneku,

§ 2. teine rida alt: sõna „sundmääruste“ asemele võtta „määruste“.

See on ka käesoleva paragrahvi mõte, sest kõneldakse igalpool „määrustest“ laiemas mõttes ja „määruste“ vastu protesti avaldamisest. Ka põhiseaduse § 60. on tarvitatud „määrus“ mitte „sundmäärus“. Sellepärast teen selle paragrahvi juurde vastava paranduse.

Juhataja **M. Martna**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Klesment'i ettepanek vastu võetud.

(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on § 2 ühes parandusega vastu võetud. Sissejuhatus tuleb hääletamisele seaduseelnõu lõpul.

§§ 4, 5, 6, 11, 14, 31 ja 38 võetakse nähtava enamusega muutmata vastu.

§ 4. Rahukohtunikkudele alluvad: protestid ja kaebused kohalikkude valla- ja alevi-

volikogude, kohalikkude valla- ja alevivalitsuste, nende osakondade (komisjonide), nende üksikute valitavate ametnikkude ning politseikomissaride tegevuse peale.

§ 5. Rahukogudele alluvad: 1) protestid ja kaebused linna- ja maavolikogude ning vähemusrahvuste kultuurnõukogude määruste ja otsuste peale; 2) protestid ja kaebused linna- ja maavalitsuste ning vähemusrahvuste kultuurvalitsuste, nende osakondade (komisjonide), kui ka üksikute valitavate ametnikkude tegevuse peale.

§ 6. Riigikohtule alluvad: 1) kaebused üksikute ministrite, ministeeriumide, nende peavalitsuste või viimastele võrdsete allüksuste ja teiste kõrgemate administratiiv-asutuste või ametnikkude otsuste, korralduste ja määruste vastu; 2) revisjoni-protestid ja revisjoni-kaebused rahukohtunikkude ja rahukogude otsuste peale administratiiv-asjus. Riigikohtu otsused on lõplikud.

§ 11. Protestile või kaebusele tuleb ligi lisada tõendused kas algkirjas või ärakirjas, milledele kaebaja ennast toetab. Ei ole kaebajal võimalik mõnda tõendust esitada, siis peab ta kaebekirjas selle sisu ära seletama, ühes põhjuste tähendamise, mispärast tal võimalik ei ole seda esitada ja kus see leidub. Peale selle lisatakse kaebusele või protestile juurde üks ärakiri kaebusest või protestist selle asutuse või ametniku tarvis, kelle peale kaevatud või kelle vastu protest antud.

§ 14. Pärast kaebuse või protesti kohtusse jõudmist määrab kohus asja arutamisele ning teadustab istungi asjast kutsekirjade läbi kaebuse või protesti andjale ja kaebalusele, ning kaebuste korral omavalitsuse- ja § 2 tähendatud politsei-asutuste ja ametnikkude tegevuse peale ka vastavatele järelevalve-asutustele ja ametnikkudele, kellel on õigus igal ajal astuda asjasse osalise poolena.

§ 31. Revisjoni-protestile või kaebusele tuleb kaevatava asutuse või ametniku tarvis lisada ligi üks ärakiri protestist või kaebusest, kui ka viimastele juurdelisatud dokumentidest. Peale selle tuleb revisjoni-kaebuse juures esitada § 37 ettenähtud revisjonimaks.

§ 38. Riigi- ja omavalitsuseasutused on vabastatud tempelmaksust, kantseleimaksust ja revisjonimaksust; muud kohtukulud kannavad nad üldisel alusel.

Aruandja **J. Klesment** (loeb):

II. Sama seadust täiendatakse §§ 6¹ ja 11¹ — 11⁶ järgmises redaktsioonis:

§ 6¹. Kõigi teiste asutuste ja ametnikkude tegevuse peale administratiiv-asjus antavate kaebuste ja protestide alluvus kohtutele määratakse kindlaks vastavates seadustes.

Juhataja **M. Martna**: Panen hääletamisele § 6¹. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on § 6¹ vastu võetud. Sissejuhatust tuleb hääletamisele seaduseelnõu lõpul.

Aruandja **J. Klesment** (loeb):

§ 11. Kaebused ja protestid kirjutatakse vastava kohtu nimele ja esitatakse § 9 tähendatud tähtaegadel sellele riigi- või omavalitsuseasutusele, kelle üle kaevatakse. Viimane saadab kaebuse või protesti ühes asjasse puutuva materjaliga vastavale kohtule 7 päeva jooksul, arvates kaebuse või protesti saamise päevast. Kui otsus motiveerimata, siis tuleb kaebust edasisaatval asutusel omalt poolt vastav seletus juurde lisada.

J. Klesment (stp): Käesoleva paragrahvi kohta oleks mul teha 2 täiendust. Need täiendused on nimelt soovitatud Riigikohtu poolt ja kohtuministriga läbi rääkides on ta need parandused tarvilikuks tunnistanud ja ka omalt poolt vastava redaktsiooni ministeeriumi ametnikkude kaudu välja töötanud.

Esiteks, § 11¹ on öeldud, et kaebused ja protestid saadetakse sellele riigi- või omavalitsuseasutusele, kelle üle kaevatakse. Kuid § 2. järgi on võimalik kaebusi tõsta mitte ainult riigi- ja omavalitsuseasutuste peale, vaid ka üksiku ametniku otsuse peale. Sarnasel korral, kui kaevatakse üksiku ametniku otsuse peale, tuleks anda kaebus samale ametnikule, kelle peale kaebus sisse antud. Et segadusi ei tekiks, sellepärast tuleks selguse mõttes juurde lisada pärast sõna „omavalitsuseasutusele“ sõnad „või ametnikule“.

Teine ettepanek selle paragrahvi juurde on rohkem sisuline. Käesoleva seaduse järgi muudetakse administratiiv-kohtukord tunduvalt selles mõttes, et kaebused ei saadeta enam otseteed kohtule, nagu see senimaksvate seaduste järgi oli, vaid kaebus esitatakse samale asutusele, kelle peale kaevatakse. Nüüd tekib uue korra juures raskus otsuste seismapanemise küsimuses. Praegumaksva seaduse järgi annab kaebaja palve otse kohtule, sinna juurde lisades kõik materjalid, ja kohtul on võimalik otsuse seismapanemise küsimust nendele materjalidele tuges otsustada. Uue korra järgi läheb osa palveid kaevatava asutuse enda kaudu ja asutusel on teatav algpalve edasisaatmiseks. Kui paluja tahab paluda, et otsus seisma pandaks, tekib raskus, kuidas seda teha. Üldkomisjonis jõuti seisukohale, et peaks sarnasel puhul esitama erilise palve otsuse seismapanemise kohta ja see saata otsekohe kohtule. Riigikohtu ringkondadest aga on seletatud, et see kord kohtule raskusi tekitab, sest kui seismapaneku palve esitatakse, ei saa ka kohus ometi enne otsust

teha, kui materjalid ametiasutusest kohtule edasi saadetud. Otsuse seismapanemisega ei saa aga niikaua viivitada. Selle arvamiseiga ühines ka kohtuministerium ja üldkomisjoni üksikute liikmetega asja kaaludes leiti, et palve otsuse seismapaneku kohta võib sisaldada kaebuses eneses, kuid sarnane palve tuleks vastava asutuse poolt kohtule viivitamata edasi saata juurde lisades vastavaid materjale. Minu ettepanekud oleksid järgmised:

§ 11¹ kolmandas reas sõna „omavalitsuseasutusele“ järele võtta sõnad „või ametnikule“.

Teiseks teen ettepaneku,

§ 11¹ täiendada teise lõikega järgmises redaktsioonis: „Kaebused, mis sisaldavad palvet kaevatava otsuse, korralduse või määruse seismapaneku kohta, saadetakse kaevatava asutuse poolt kohtule edasi viivitamata, juurde lisades kaevatavat otsust, määrust või korraldust kas alg- või ära kirjas. Teised eelmises lõikes tähendatud materjalid saadetakse täiendavalt ettenähtud tähtjaks.“

Juhataja **M. Martna**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Klesment'i esimene ettepanek vastu võetud.

(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Klesment'i teine ettepanek vastu võetud.

(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on § 11¹ ühes parandustega vastu võetud.

Vaheaeg kl. 12.13 min — kl. 12.35 min.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal sekretär **A. Tammann**.

§§ 11², 11³ ja 11⁴ võetakse nähtava enamusega muutmata vastu.

§ 11². Kaebus või protest saadetakse § 11¹ tähendatud administratiiv-asutuse poolt tagasi:

1) kui ta esitatakse seatud tähtaegade möödumisel;

2) kui ta esitatakse volinikult, kes selleks ei ole volitatud, või

3) kui kaebusel või protestil puudub allkiri.

§ 11³. Kaebusele või protestile ei anta käiku:

1) kui ta esitamisel ei ole täidetud tempelmaksmise eeskirju;

2) kui ta esitamisel ei ole täidetud § 11 nõudeid.

Käesolevas paragrahvis tähendatud juhtudel määratakse nimetatud nõuete täitmiseks seitsmepäevaline tähtaeg, arvates sellekohase

määruse kuulutamise päevast kaebajale või protesteerijale.

Kui tähendatud tähtaja jooksul ei ole nimetatud nõudeid täidetud, saadetakse kaebus või protest tagasi.

§ 11⁴. Kaebuse või protesti tagasisaatmise või seismajätmise kohta §§ 11² ja 11³ tähendatud juhtudel peab vastav asutus (§ 11¹) seadma kokku sellekohase määruse. Selles määruses peab tähendatama asi, mille kohta ta tehtud ja tagasisaatmise või seismajätmise põhjus ja edasikaebamise kord ja tähtaeg.

Aruandja **J. Klesment** (loeb):

§ 11⁵. Eelmises paragrahvis tähendatud määruste peale esitatakse erakaebused otseteed kohtule, kellele allub kaebuse või protesti otsustamine, seitsme päeva jooksul, arvates määruse kuulutamisest kaebajale või protesteerijale.

Otseteed vastavale kohtule esitatakse ka kaebused viivituse üle kaebuse või protesti edasisaatmisel, samuti palved otsuse, korralduse või määruse täitmise seismapanemise kohta.

J. Klesment (stp): § 11¹ juures võeti vastu täiendus, mille järgi palve otsuse seismapaneku kohta esitatakse samas korras, kui sisuline kaebus, sellepärast tuleb ka § 11⁵ teine lõige muuta. Sellepärast teen ettepaneku, § 11⁵ teine lõige järgmiselt redigeerida: „Otseteed vastavale kohtule esitatakse ka kaebused ametnikkude tegevusetu oleku vastu, kui selles avaldub maksvate seaduste või määruste rikkumine, ettekirjutatud kohustuste täitmata jätmine või põhjendamatu viivitus.“

Sellejärgi langeks välja lause, mis kõneleb palvest otsuse või korralduse täitmise seismapanemisest.

Juhataja **K. Einbund**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Klesment'i ettepanek vastu võetud.

(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on § 11⁵ ühes parandusega vastu võetud.

§ 11⁶ võetakse nähtava enamusega muutmata vastu.

§ 11⁶. Kaebuste tähtaegade uuendamise palved esitatakse sellele asutusele, kelle peale kaevatakse, kes nad otsustab tsiv. kp. s. § 835 alusel 7 päeva jooksul palve saamise päevast arvates.

Asutuse eitava otsuse peale võib edasi kaevata erakaebuse korras vastavale administratiiv-kohtule.

Juhataja **K. Einbund**: Panen hääletamisele I osa sissejuhatus. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on I osa sissejuhatus vastu võetud.

Panen hääletamisele II osa sissejuhatus. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on II osa sissejuhatus vastu võetud.

7. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1929./30. aastaks — I lugemisel.

M. Martna (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kui ma seekord eelarve arutamise puhul sõna võtan, siis vähem eelarve arutamise pärast, kui nende mõningate väljenduste pärast, mis eelkõnelejad siin ette toonud ja mis minu arvates väga tihedalt seotud on meie rahva majandusega ja siis ka riigi eelarvega.

Et ma eelarvet üksikasjalikult puudutada ei mõtle, tuleb osalt sellest, et seekord minu parteisõber rahaministrina seal eesotsas on, keda teised niikuinii arvustavad ja tema poolt esitatud eelarve üksikasjade juures peatuvad. Teiseks ka sellepärast, et eelarve mitte nõnda rahaministri asi ei ole, kui kogu valitsuse asi.

Eelarve Riigikogule esitamise puhul tähendati kodanlikus ajakirjanduses sellele, et sotsialistide valitsus olevat eelarve ülemäära kõrgeks ajanud. Kuna see etteheide eriti rahvaerakonnalt tuli, siis on see seda võõrastavam just sellepärast, et härra Tõnisson'i valitsus see oli, kes selle eelarve esialgselt kokku seadis, ja kelle poolt eelarve kokku seati umbes 600 miljoni võrra suurem, kui praegune eelarve. (Vahelhüüe keskelt.) Ega ma üksikasjalikult siin vaidlema ei hakka, vaid ütlen, et see vähe iseäralik paistab, kui selle erakonna poolt etteheited tulevad, kes seda ometi teadma pidi, et härra Tõnisson'i eelarve kaugemale ulatus.

Ma tahaksin peajasjalikult härra Laidoner'i kõne ja väljenduste juures peatuda. Härra Laidoner kriipsutas alla, mida ka mina oleksin ja olen teinud, et rahaministril puudus programmi osa. Ja selles programmi osas, mis härra Laidoner leidis puuduvat, oli kõige tähtsam küsimus tööpuuduse küsimus ja ka maksusüsteem. Neid küsimusi puudutas ka härra Veiler.

Ma küsiksin, mispärast leidis härra Laidoner just need puudused? Ma arvan just sellepärast, et eelarve esitati sotsialistliku ministri poolt, sest just need puudused on meie kodanlikkudel rahaministritel ikka ilmsed olnud, ilma et seda sealt poolt oleks puudusena näidatud. Kui on suudetud tööpuuduse vastu valitsuse poolt midagi tegema sundida, siis

on see meie pealekäämise puhul sündinud. Et üksikud valitsused tööpuuduse juurde põhimõttelikult oleksid asunud, seda ei või keegi öelda. Kui asjaolud nii oleksid olnud, siis ei oleks tööpuuduse küsimus selkombel lahendamata, nagu see meil praegu on. Tähen-dab, ükski senine valitsus ei ole tööpuuduse küsimusele selle tõsidusega pööranud või tähelepanu juhtinud, mida asi oleks vajanud. Ja et praegune valitsus seda ei teinud, siis arvan mina, et meie peaksime selle valitsuse enamuse peale panema, sest ma kardan, et kui sotsialistlik rahaminister oleks tahtnud tööpuuduse vastu võitlemise esiplaanile tõsta, mida meie vajame ja nõuame, siis oleks valitsuse enamus selle vastu olnud. Sellepärast arvan, et sotsialistlik rahaminister seda siis ka selles ulatuses ei teinud. (A. Schulbach, tõer: Riigivanemal on ikkagi mõjuv sõna kaasa rääkida.) Ma tean, härra Schulbach, aga valitsuse häälte tasakaal on ainult kolm viie vastu ühes Riigivanemaga. (A. Schulbach, tõer: Aga Riigivanema sõna kaalub ikka rohkem.) Ei kaalu rohkem, ainult üks hääl, minu teada ei ole tal kaht ega kolme häält. (M. Martinson, põl: Aga siis, kui teised Riigivanemad olid, siis Teie ei saanud aru.) Ei, meie ei ole kunagi omalt poolt kolme häält Riigivanemale määranud, oleksime alati selle vastu, kui Riigikogus tahetaks Riigivanemale valitsuses kolm või rohkem kui üks hääl määrata. — Kui mina sotsialistina tööpuudusest kõnelen ja selle vastu võitlemisest, ja kui härra kindral Laidoner sedasama tegi, siis on see küll üks ja sama asi, millest kaks inimest kõneleb. Aga on tuttav see tõesõna, et kuigi kaks inimest ühest ja samast asjast kõneleb, et see siis ikkagi üks ja sama ei ole. Siin tuleb see eriti selgusele. Ma tähendasin juba, et kindral Laidoner endistel aastatel seda puudust alla ei kriipsutanud, kuna see meil aastate viisi kestnud, ja ma kardan, kui sotsialistlik rahaminister oleks sellele küsimusele erilist kaalu anda tahtnud, et siis just selle juures oleks öeldud, vaadake, mis sotsialistid teha tahavad. (K. Ast, stp: Meie nägime seda lisa-eelarve juures.) Mitte ainult lisaeelarve juures ei näe meie seda, vaid näeme seda iga-päev, näeme seda pagaritööstuse öötöö keelamise puhul, näeme seda ükskõik missuguse sotsiaalseaduse puudutamise puhul. (M. Martinson, põl: Aga tulumaksu seadus on maha maetud.) Härra Martinson, ma tulen ka tulumaksu seaduse juurde.

Ma juhiksin aga siin kõigepealt sellele tähelepanu, et meil sel silmapilgul, kui sotsialistlik Riigivanem valitsust moodustas, et siis kodanlaste keskel, niiöelda sotsialismi

tuleviku pärast kahetsust ja kartust avaldati. Mitte üks leht, vaid kõik kodanlikud lehed olid hädas, et sotsialistid salgavad oma põhimõtted ära. See vältas vaevalt paar nädalat. Kui siis töö-hoolekandeministeerium sotsiaal-seaduseandluse ja töökaitse teostamise, s. o. nende määruste läbiviimise juurde läks, mis juba senistele seadustele tugenevad, siis tõsteti teistsugust kisa. Siis oli lipukirjaks, sotsialistid tahavad juba praegu kodanlikus riigikorras, kus neil valitsuses koguni vähemus on, sotsialistliku riigikorra maksma panna. Siis oli endine kahetsemine või kahjutunne nagu unustatud ja ei olnud enam sotsialistlik teooria hädaohus, nüüd oli kodanlik riik hädaohus ja sotsialistid tahtsid seda oma kavatsusega hävitada. Aga midagi sellesarnast ei olnud. Need määrused, mis päevakorda tõstetud, on sarnased, mis teistes kodanlikkudes riikides juba kauemat aega maksvad.

Kui ma nimetasin pagari öötöö keelu seadust, siis võiksin juurde lisada, et mina 21 aasta eest pagulasena Soomes viibides tunnistajaks olin, kui see seadus Soomes vastu võeti. Selajal olid seal ka kartused, et kodanlased jäävad hommikul krõbeda saiata. Kuid mitte midagi hädaohtlikku ei tulnud, kartused olid liigsed. Soomes tehakse 21 aastat selle seaduse all tööd, ja need kartused ei ole enam päevakorda tulnud, Soomes valmistatakse ja süüakse saia, ja ükski inimene ei ütle, vähemalt mina ei ole seda kuulnud, et sai küllalt krõbe ja värske ei oleks.

Meie hädaldame omakorda ja palju hullemini kui Soomes hädaldatakse, et saiasööja elu olevat kibedaks tehtud. Seda ei ole, aga ometi ütlemele meie, et see seadus ähvardab Eestis kõik teisipidi pöörata.

Ma paluksin lugupeetud Riigikogu liikmeid meeles pidada, missugune on pagari-töölise elu. Mis minu parteisöber August Bebel leidis ja ette tõi aastate eest, see on maksev ka tänapäev. Nimelt ka, et sügelisehaigus on pagarite haigus, seda tuleb kõige rohkem pagarite juures ette, ja just sellepärast, et nad sageli käsi pesema peavad ja et neil ei ole sarnaseid käterätte, mis niiskuse hästi sisse võtavad, siis jäävad nende käed ikka poolniiskeks, ja kui nad õue lähevad, siis pakatab käenahk ja see on sügelise haiguse külgehakkamisel hõlbustuseks. Seda näitas Bebel Saksamaal, ja me võime oletada, et lugu meil parem ei ole. Kui me vaatame, kuidas pagari-töölised elavad, siis võime enesele ette kujutada, et need inimesed oma töö olukorra tõttu sunnitud on veel viletsamates korterioludes elama, kui teised töölised. Pagaritöölise mõtleb nimelt, kuna ta peab öösi tööd tegema, mis

tarvis tal veel korterit vaja, ta magab ju oma öö samas töökojas, kus ta tööd teeb. Kui teie lähete pagaritöökotta — ma olen seal käinud ja võin öelda, et selajal kui tainas kerkib, kui töölistel otsekohe tööd teha ei ole, siis magavad nad küdeva või alati kuuma pagariahju lael. Nad elavad alati kuumas õhus, nende riided on viletsad. Ja kui nad kuumast õhust sunnitud on välja minema, siis nad külmetavad hõlpsasti. Ja selle tõttu, et nad ööseti tööl on, puudub paljudel üldse teine korter, või aga on see teine korter vanematel sellidel samas pagarimajas vilets ulualune, kus palju jahukottide tolmu ja muud prügi leidub. Soomes paranes see olukord, kui pagaritööstuses öötöö keeld maksma pandi. Ja rahvusvaheliselt olakse arvamisel, et igalpool olukord sellega palju paraneks, ja sellepärast ka öötöö keeld Genfi töö konverentsil kõne alla tuli ja vastu võeti sellekohane seaduse kokkulepe. Aga nii mõnigi ilus seadus, mis töökonverentsil otsustatud, ei ole veel läbi viidud.

Ja kui meie vaatame, missugune kära tõusis kodanlikus ajakirjanduses sellepärast, et meie poolt see küsimus üles võeti. Kodanlik ajakirjandus ütleb nii, et see oleks nagu sotsialistide poolt kavatsatud revolutsioon, vähemalt Eesti riigi ümberkummutamine. Aga midagi sellesarnast ei ole. Soome on kõik see aeg kodanlik riik olnud ja kodanlikuks riigiks jäänud. Ja see seadus pandi Soomes selajal maksma, kui Vene keiser suurvürstina Soome üle valitses. Ma nimetan paljalt mööda minnes seda.

Tulen eriti tööpuuduse vastu võitlemise juurde ja üldiselt tööpuuduse küsimuse juurde. Meie teame küll juba rahaministri kõnestki, et eelarve teataval määral tööpuuduse arvesse võtnud. Rahaminister teadis kinnitada, et valitsuse poolt ettevõtetud, muidugi mitte praeguse valitsuse poolt üksinda, vaid valitsuste poolt, suuremate tööalgatuste juures loodetakse 5000 inimesele rohkem tööd anda, kui möödunud aastal ja aastatel. Isenesest mõista ei saa seda sotsialistliku rahaministri teeneks pidada, vaid üldine olukord lubab seda, ja arvan õiguse olema praegusel rahaministril seda alla kriipsutada. Usun ja ei ole mul meeles, et endised rahaministrid oleksid saanud seda teha ja veel suuremas ulatuses kui praegune. Teame, et eriti eelviimane valitsus, härra Tõnisson'i valitsus ja ta sõbrad eriti alla rõhutanud, et Tõnisson'i valitsus tööpuuduse vastu heade tagajärgedega oleks võidelnud. Täheandas juba, et raudteede ehitamise algatus mitte ükski praeguselt valitsuselt välja ei ole läinud, aga et Tõnisson'i valitsus eriti suureulatuslikke kavatsusi tööpuuduse vastu võitlemises oleks teostanud, seda

ei või ometi öelda. Kui sellele koputatakse, siis on see nagu tühjale kotile koputamine.

Tõsiselt on tööpuudus Eestis praegusel silmapilgul kahtlemata suurem kui endistel aastatel. Ütlen „kahtlemata“ siiski teatava tagasihoidmisega, sest ajalehtede teadete järgi ei näi tööpuudus siiski vähem olema, kui see möödunud aastal ja aastatel oli. Võib julgesti öelda, et see ennem suurem kui vähem on. Sellepärast, kui seda meelde tule-tame, et tööpuuduse vastu võitlemises põhi-mõttelikult ja kaugemas ulatuses varemalt midagi tehtud ei ole, siis on need väited, mida Riigikogu liikmed härrad Laidoner ja Veiler selles suunas ette töid, ja praegusele valit-susele ja rahaministrile etteheiteid tegid, on nagu savistjalgadel seisev hobune. Eriti kõlas meile aga härra Laidoner'i sõnadest kõrvu, et raha-minister kõneles töövõimaluste suurendamisest linnas ja linnades, ja see olevat sellepärast paha, et niisugune töövõimaluste suurendamine lin-nades jällegi rohkem rahvast maalt linna meelitada.

Sedasama väitis härra Laidoner ka korteri-kriisi lahendamise suunas. Tema arvas, et kui meie linnades korterikriisi lahendame, see jällegi rahvast linna meelitada võib, maal tulla aga inimesi kinni hoida.

Kui meie kaugemas ulatuses neile väide-tele vaatame, siis tulevad endised ajad meelde, võibolla öeldakse paremalt poolt, endised õndsad ajad, kus teatud inimestel, mõisa-härradel, võimalik oli inimesi teatud kohtadel, külas või vallas kinni hoida. Meie teame, et aastasadade eest verised võitlused sellepärast käimas olid, isegi Tallinnas on sellekohaseid võitlusi olnud, kus mõisahärrad linnakaranud talupoegi siit kätte püüdsid, välja nõudsid, ja linnakodanikud neile vastu panid. Tuleb kahtlemata mõttesse, et kas praegusel ajal mõned meie eneste seast ka sedasama ei sooviks. Mullu, kui ma ei eksi, kõneldi sellekohta kohaliku linnapea poolt, et peaks mõtlema ja vaatama, kuidas inimeste linna-tulemise kinni saaks panna.

Kuidas on siis asjalugu tõepoolest? Kas põhjeneb see nähtus, millest ka rahaminister kõneles, et meil viimaste aastate jooksul rahva linna juurdetulemist märgata on, ja et viimasel kuuel aastal umbes 30.000 inimest linna rohkem on tulnud, kas sünnib see tõepoolest mingi-suguse meelituse põhjal, kas tuleb seda sele-tada sellega, et need inimesed, kes selkombel linna tulevad, suurema lõbuiha pärast siia tulevad, näiteks elektrivalguse pärast ja naised siidisukkade pärast, nagu seda ette on toodud?

Meil peaks põhjalikult küsima, milles seisavad tõsised põhjused, et inimesed maalt linna tulevad? Mina paluksin teid meelde

tuletada, lugupeetud põllumehed, ja need, kes põllupidamisega tegemist teevad, kas pakub meie põllumajandus küllalt töövõimalusi neile inimestele, kes maal põllumajandusest elavad. (J. Hünerson, põl: Pakub küll.) Härra Hünerson ütleb, pakub küll! (J. Hünerson, põl: Minu kindel usk, arvamine ja teadmine!) Usk teeb õndsaks! (J. Hünerson, põl: Arvamine?) Arvamine on arvamine! (J. Hünerson, põl: Teadmine?) Teadmine, härra Hünerson, on siis puudulik.

Ma juhin teie tähelepanu ühele kirju-tusele, mis teile juba tuttav peaks olema, Eesti põllumajanduse 1927. aasta aastaraamatule. 1926. aastaks on samasugune raamat olemas, ja need teated, mis ma siin ette kannan, leiate ka sealt. Siin näidatakse nimelt, ja meie ei tarvitse sellejuures kahelda, vähemalt mina ei kahtle selle tõe juures, et sajast põllutöölisest on ainult 35 aastatöölist. 65 igast sajast põllu-töölisest on kas suvilised või veel lühema aja töölised. Kui lugu nõnda on, ja lugu on nõnda, sest seda leiate must valgel, võin teile isegi lehe-küljed öelda, —nimelt 155—157, kui lugu nõnda on, siis on ometi kindel, et neist 75 tuhandest või 80 tuhandest palgatöölisest põllumajandu-ses, mis 1922 aasta rahvalugemise andmete jär-gi loetud, et neist, ütleme 80 tuhandest töölisest —see ei tarvitse täpne olla ja ei olegi, sest rahvalugemisest on möödunud seitse-kaheksa aastat, kui oletada, et oli 80 tuhat palgalist põllutöölist ja neist on 35 sajast aastateenija-teks, kuna kõik teised, tähendab, et üle 50 tuhan-de põllutöölisest talvel oma elukutselise töota on. (Vahelhüüe põllumeeste rühmast: Neil on kuupalgad, aga teenivad aastate viisi!) Või Teie arvate, et üleskir-jutajad ei teadnud, mis nad üles kirjutasid? Need üleskirjutajad arvatavasti teadsid seda, ja et nad tõepoolest teadsid, võin ühe teise näitega kinnitada. Mul oli, kui ma pagula-sena Saksamaal elasin, juhus Saksa statisti-liste andmete põhjal samast küsimusest sotsialistlikus nädalakirjas „Neue Zeit“ kirjutada, et vahekord Saksamaal just niisugune oli. Kõige kibedamal ajal oli nii ja niipalju töölisi ja kõige vaiksamal ajal oli töölisi ainult $\frac{1}{3}$ järele jää-nud. See on sama pilt, mis meie teadusemees Eestis üles seadnud. Eslas on vist ta nimi, ja ma arvan, et teie tema andmeid sama õigeks peate kui mina. Nende andmete varal on kin-del, et umbes 80.000 palgatöölisest põlluma-janduses talvel üle 50.000 inimesel tööd ei ole. Mina olen teile mõnigi kord meelde tuletanud, et meil põllumajanduses eriti palju on väike-kohapidajaid. Nende arv ulatub, kui 20.000 juurde arvame, keda statistika põllupidajateks ei pea, kelle maalapike alla poole hektaari suur, poolest hektaarist ulatub kuni umbes 7 hektaa-

rini, kui meie need põllupidajad või talurid kokku arvame, saame 60—70.000 leibkonda, kes maalapikestel asuvad ja kel võimalik ei ole oma tervet tööjõudu oma maalapikesele kasutada. Sealt jääb väga palju inimesi, kel maal töövõimalusi ega sissetulekut ei ole. Need on suurelt osalt juhuslikud töölised, aga peale selle on veel üle 100.000 leibkonna, juba elutseselt nõndanimetatud juhuslikud töölised, kes hüpevalmis on, iga juhuslikku tööd vastu võtma, olgu põllutöö, potisepa töö, müüri-sepa töö j.n.e. Juhuslikud töölised on valmis igalt poolt teenistust hankima. Nende seas on väga palju neid, kes arvamisele tulevad, et võibolla linnas on paremad olud.

Järgmine asjaolu, millest me nüüd iga aasta andmeid saame, s.o. teated põllumajanduse kasulikkuse üle, väärub selles küsimuses suurt tähelepanu. Me saame nüüd iga aasta teateid põllumajanduse kasulikkusest. Sealt näeme, et meie põllumajanduse kasulikkus või kasutoovus kõige suurem ei ole. Kõige kasulikud majapidamised annavad natuke üle 3% tulu, kuna panga protsent üle 10% on. Nii näeme, et meie põllumajandus kuigi roosiline ei ole. Tagajärjeks on, et kõik põllupidajad püüavad kokku hoida peajasjalikult tööjõu suhtes, see tähendab palgaliste tööjõudude palkamises. Selles raamatus, mis mul käes, näeme, kuidas see kokkuhoidmine aasta-aastalt kasvab. 1926. ja 1927. aasta kohta on öeldud, et viimase aasta kokkuvõtte järgi oli palgalisi tööjõude põllumajanduses 4772 tundi tarvitatud, kuna aga eelmisel aastal 5745 tundi tarvitati. Te näete, et talude kohta on palgatöölise töötundide arv vähenenud aasta jooksul umbes tuhande võrra. See vähenemine kestab edasi. Tähendab, et põllupidajad peavad alluma majanduslikkudele seadustele, mis praegu maksavad, kas nad seda tahavad või mitte. Põllupidajad katsuvad põllumajanduslikku kaupa saada võimalikult odavalt näppude vahele ja selleks vähendavad võimalikult palju palgaliste tööjõudude arvu. Selle tagajärjeks on, et meil iga aasta tööjõudu vabaks saab. Et iga aasta 5000—6000 inimest linna valgub, on täiesti loomulik, ja see ei ole nii ainult meie juures. (V a h e l h ü ü e põllumeeste r ü h m a s t.) Härra Hünerson ütleb, et see ei ole loomulik nähtus. Mina küsisin härra Laidoner'ilt vahelhüüdes, et kas ta on lugenud Nikolai Köstner'i artiklit, mis on „Eesti Majandus“ nr. 11 1926. a. pealkirja all: „Tõutervislik rännak Eesti...“ (Vahelhüüe paremalt poolt: Kõrgema matemaatika abil.) See ei ole ainult kõrgema matemaatika abil kirjutatud, vaid kõigi tarvilikkude teaduste abil. (Vahelhüüe J. H ü n e r s o n'i, põl poolt.) Võib-

olla, et Teie arvates asjast mööda läks. Sest asjalugu on nõnda, et inimene kõigepealt teaduses ja uurimises ikka seda näha soovib, mis tema vaadetega kokkukõlas on. Ja kui see teie vaadetega kokkukõlas on, et Eestis võiks 3 miljonit inimest põllumajapidamisest elada, siis leiate selleks aluse. Köstner ei leia seda, ja ka mina ei leia seda. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Seda on ka üks teadusemees arvanud, nimelt prof. Lüüs, kes leidis, et kui Eestis lood niiviisi edasi kestavad, siis 50 aasta pärast Eesti rahvast enam ei ole. (A. Jürman, põl: Härra Martna, kui vagunis sõidate, siis näete, et suur osa maad on puutumata, kas sealt ei saaks kuidagi juurde võtta?) Et üks teaduslikult haritud agronoom seda kõneleb, paneb mind imestama. On ju teadusemehi, kes selle kallal ametis, et Marsi peale lennata võiks ja seal suuri alasid oma alla saada. Minu härrad, teie peaksite paremini teadma kui mina, et iga niisuguse lapikese tiinu harimine tuleb maksma 50—60 tuhat marka. (J. Hünerson, põl: Poole võib tööga tasuda.) Aga töötegemine nõuab kapitali. Vaja töölisele maksta tema tööpäeva eest, et ta elada võiks. Asjatundvad inimesed kinnitavad, et iga tiinu peale kulub 50—60 tuhat. Ja kui inimesed sinna elama panna, siis peame neid vähemalt esialgul kättpidi toetama, sest võib näiteks ikaldus tulla, ja siis peame neile oma avitava käe andma. Ja saagi õndumine on seal väga karta! (Vahelhüüe paremalt poolt.) Ei, makse nad alguaastatel ei maksa, need kingitakse neile Saksamaal vähemalt alguses. — Teie, mu härrad, olete valmis võrdlusi tooma Taanist. Nimelt on dr. Vilms oma väited sellele alusele asetanud, et Taani eeskujul Eestis tema arvamise järgi maal umbes 3.000.000 inimest võiks elada. Härra Köstner näitab selle vastu, et 100 ha põllumaa kohta tuli Taanis 17,6 inimest, kes põllumajanduses tegevad olid, Eestis aga 40,6. Minu härrad, kujutage omale ette, 100 ha põllumaad harib Taanis 17,6 inimest, Eestis aga läheb selleks vaja 40,6 inimest! (A. Jürman, põl: Tema jättis arvesse võtmata meie heinamaad.) Köstner'i järgi tuleb 100 ha põllumaa kohta ... (A. Jürman, põl: Just see see viga on, Taanis on kõik põllumaaks tehtud, ja metsa ei ole. Võrdluse alused on lahkuminevad meie omast, seda ma puudutasin ka omal ajal. — J. Voiman, stp: Kummal nüüd sõna on, kas Jürman'il või Martna'l?)

Edasi, Köstner juhib järgmisele tähelepanu. 100 ha põllumaa kohta tuleb Taanis inimesi, kes sellest sissetulekust, mis 100 ha põllumaad annab, elavad — 37,8. Eestis aga 61,2 inimest. Ma saan aru, see ei klapi Teie

„shema“ sisse, ta on natuke teistsugune. (Vahelhüüded paremalt poolt.) Kuulge, härrad Hünerson ja Jürman, teie olete mõlemad asjatundjad, ja see artikkel ilmus juba kolme aasta eest, mispärast teie ei ole seda ümber lükanud? Kui teie seda ei usu siis näitake kindlate andmetega, et see õige ei ole! (A. Jürman, põl: Võtke mu eelarve-kõne, see on Teie väidete vastu!) Ma ei või seda. Ma mäletan, et Teie oma eelarve-kõne ümber muutsite. (J. Hünerson, põl: Sai paremaks.) Kumba ma siis uskuma pean, kas seda, mis Teie siin ette kandiste, või seda, mis Teie parandasite? Minu härrad, meil ei ole üksi Köstner'i töö, mis seda näitab, vaid ma juhin tähelepanu palju suuremale uurimistööle, mis on teinud Austria endine president dr. Michael Hainisch, nimelt „Die Landflucht“. Kui teie seda olete lugenud ja sellesse heatahtlikult suhtute, siis leiate, et Hainisch samad väited ette toob. (H. Rebane, põl: See on Austria kohta!) Ei, armas härra Rebane, Hainisch ei kirjuta mitte üksi Austria üle, vaid ta jälgib terve Euroopa olusid. (Pahemalt poolt: Selles on suur vahe!) Jah, selles on suur vahe.

Siis ütleb Köstner: iga 100 ha põllu kohta tuleb Taanis tegevaid ainult 17,6 inimest, Eestis aga 40,6. See tähendab, meil enam kui kaks korda rohkem! Siis—iga 100 ha põllumaa kohta tuleb Eestis 61, Taanis ainult—38 inimest, kes mainitud põllumaa saagist elavad.

Kui meie põllumajandus Taani omaga sellepolest ühekõrgusele tahaks jõuda, peaks ta püüdma ha kohta üle 20 inimesest rohkem „lahti saada“, s.o. neist, kes Eestis rohkem kui Taanis põllumajanduse kulul elavad. (A. Jürman, põl: Kui põlluks ümber muudame, siis on vähem.)

Mis saagisse puutub, siis on see Eestis 0,72 ja Taanis 2,33 iga põllumajanduse elaniku pea peale.

Et meie põllumees oma seisukorda parandada tahab on loomulik, ja et ta sellepärast oma kulukat tööjõudu püüab vähendada, on täiesti loomulik nähtus. See surub inimesi maalt välja. Ja kui seda pannakse linnade meelitamise kontole, siis on see vildaku arusaamise põhjal tehtud.

Köstner võtab kokku, ja ütleb, et Taani põllumehed kaks korda rohkem produtseerivad, osalt selletõttu, et neil parem maa-ala käes, osalt suurema kapitali varal. Eesti selle vastu näitab tüübilise olemasoleva põllupidamisviisi juures ületihenened põllumajandusliku rahvaga maa pilti. Põllumajanduses tegevate arvu järgi otsustades peab Eestis põllupind vähemalt kahekordseks tõusma, ja iga

üksiku produtseerija toodang tõusma mitme võrra, enne kui sellest juttu võiks olla, et Eesti produktiivselt rohkem rahvast maale võib mahutada kui praegu.

Põllumajanduslikult ületihenened rahva maapidamine tähendab seda, et Eestis maal rohkem rahvast on kui vaja, ja et põllumajandus teatava kasulikkuse poole püüdes ülearusest rahvast lahti saada peab püüdma, sest ta ei või ju 3,4%-iga leppida, kui ta ise oma laenude eest üle 10% pankadesse maksuma peab.

See on loomulik, et põllumees väljapääseteed otsima peab. Ja see väljapääsetee on, et ta muu seas ka palgalist tööjõudu vähendab.

Kõike kokku võttes ütleb Köstner: „See on ainus õpetus, mis rahvaarvu asjus Taani eeskujule meile annab. See protsess aga tarvitab lõpmatu suure hulga kapitali, mida võibolla isegi terve inimespõlve jooksul koguda ei suudeta. Enne seda aga ei ole mingisugust lootust põllumajandusse uusi inimesi mahutada mitte üksi produktiivselt, vaid ka lihtsalt „sööda“ peale, sest et põllumajanduse arenemine meil eeskätt veel näib põllumajandusliku rahva hõrendamist nõudma — et ülejääjad produktiivsemalt olemasoleval maa-alal töötama saaksid hakata.

Nii on meie agraripolitika praegune kõige hädalikum ülesanne mitte mehaaniline talude jagamine, vaid maakultuuri tõstmise olemasolevates taludes. Kuigi oletada, et teatud osa rahvast veel võimalik oleks maale tuupida, ja et ta seal kuidagimoodi ära elaks, siis oleks see täiesti reaktsiooniline ja Eesti üldkultuurile kardetav tegu, sest selle rahva produktiviteet oleks väike ja ta suudaks ainult enesel maal kuidagi hinge sees pidada. Kus aga ei ole ülejääke hädalisest elatismiinumist, seal ei ole kultuuri ega kultuuri edu.“ Nõnda Köstner.

Mina arvan, et teie seda kõik teate, ja kui see teil tuttav on, siis peavad teil ka põhjused enam-vähem teada olema, kust see tuleb, et põllumajandus inimesi enese juurest ära tõukab ja et need linnades ulualust ja tööd otsivad. Tähendab: põllumajandus ei paku sellele suurele hulgale inimestele sedavõrt tululikku tööd, et aastas 5—6000 inimest, nagu see seni sündinud, põllumajandusest eemale ei püüaks minna. (M. Martinson, põl: Praegune valitsus võiks püüda neid aluseid luua.) See on ometi väga ilus sooviavaldus. Teie arvate siis, et praegune valitsus, kus kaks sotsialistlikku ministrit ja sotsialistlik Riigivanem on, et nad suudaksid paari kuuga tervet Eesti riiklikku majandusesüsteemi nõnda muuta, et meil enam tööpuudust ei oleks ja et põllumajandus enam inimesi ei tarvitseks eemale tõugata. (M. Martinson'i, põl vahelhüüded.) Kui härra Tonkman midagi sellesarnast ütleb,

siis on see arusaadav, sest Vaikna pool võib ehk juhtuda, et seal ka talvel läbi kuhja tööd on ja sinna töölisi tarvis, nagu Vaikna peremees korduvalt on kinnitanud. Aga kui härra kindral Laidoner ja ka härra Veiler seda ütlevad, siis ei või ma teisiti, kui pean ütleva, et see on vähe isearalik, sest nende härrade poolt võin ma oodata, et nad küsimuse sügavusse tungiks.

Kui ma ühel ja teisel juhul sellele tähelepanu olen juhtinud, et meil on väikseid kohti liiga palju, ja et inimesed sealt küllalt tööd leida ei või, siis pidin enesele ütleva, ja seda teavad ka teised, et ka teistes maades on palju niisuguseid kohti, näiteks ka Shveitsis. Endistest tuhandetest siidikangruteist on veel hulk maale oma kohakeste peale elama jäänud, kus nad endid vaevaga elatavad. Aga nende lapsed põgenevad küladest vabrikutesse tööle. Nõnda näiteks tuttava supivabriku „Maggi“ töölised Kempitalis, kogu Winterthuri ümbruses, Hommiku Shveitsis, kus vabrikud ja vabriku-linnakesed liigistikku, võime raudteedel töölisternge näha, kes külast vabrikutesse tööle ja ööseks külla tagasi sõidavad. Nad elavad nimelt oma vanemate juures, aga käivad vabrikutes tööl. Maalapike, mis nende vanematel on, ei suuda neid elatada ega maa külge köita. Seal on palju väikeseid kohakesi. Nad on põllumajandusest nagu ära tõugatud. Mitte elektrivalgus, siidikad, kino ja muu sellesarnane ei ole see, mis neid inimesi oma vanemate juurest sünnikatuse alt või kodust välja meelitab, vaid siin on paratamata sund, sest et inimene oma väikese maalapikese peal ei leia ülespidamist, ta peab seda mujalt otsima.

Ja niisugune lugu on ka meil käes. Meie võisime seda omal ajal näha — ehk meie ei võinud seda näha, sest see oli kauemat aega tagasi, aga niipalju on meil teada, et kui asutati Sindi, Voltveti, Kreenholmi j.n.e. vabrikud, siis naabruse küladest inimesed rändasid sinna, vabrikutesse. Võtame näiteks praeguse põlevkivikaevanduse Kohtlas. Mis pärast ja kust on inimesed sinna rännanud? Kui kaevanduse juhatus teataks, et ta vajab veel 1.000 või 2.000 inimest, siis voolaksid uued inimesed sinna, endistele lisaks. Ei meelita ka neid kino, ega elektrivalgus sinna. Teie teate väga hästi, missugused olud seal valitsevad. Põlevkivisuits on nii tahmane, et see kõik inimeste elamise, pesu j.n.e. ära tahmab, et nad ka oma korterirrukestes tahma peavad sisse hingama. Kui korteriolu seal lähemalt vaatate, siis leiate, et seal suvel sagedasti 15—18—20 inimest ühes toas peab elama. See ei ole lõbu, mis inimesi sinna meelitab, vaid see on raudne

sund, mis inimesed sinna käsutab, raudne sund, sest et nad teistviisi oma eluütlalpidamist ei looda leida ja ei leia. Kaugelt suurem osa inimestest on küladest sinna läinud. Öelge, mis asi meelitab neid sinna? Kas nad lähevad sellepärast sinna, et sinna ka üks kino olevat asutatud? Suuremad külad võiksid endile ka kinosid asutada. Viimasel ajal on kuulda, et kinod juba vankritel ümber sõidavad ja külades etendusi annavad, (Vahelhüüded: On küll.) Siis võib ju lõbu küladesse lähemale viia. Aga et see inimesi, kes tööd vajavad ja seda külast ei leia, seal kinni suudaks hoida, seda uskugu kes tahab. Ja kui härra Laidoner sellele rõhku paneb, et linnad oma korteripoliitikaga rahvast külast ära meelitavad, siis on see väide, mida nii targa riigimehe poolt kui härra Laidoner, uskuda ei tahaks. Kindral Laidoner on inimene, kes meie iseseisvuse ajal kaugel ümber on käinud, Inglismaal, Prantsusmaal ja mujal, pidi nägema, et ka kõige vanameelsemad inimesed korteriolude lahendamiseks tööd teevad ja korterikriis ning selle vastu võitlemine igalpool tunnustatud on. Ta peaks ka teadma, et teistel maadel, kus korterikriis nõnda valus ei ole olnud kui meil, et seal siiski korterikriisi vastu võideldakse. Kui kindral Laidoner selles mõttes üles astub, et meil korterikriisi lahendamisega inimesi maalt linna meelitatakse, siis ei tea ta nähtavasti veel, missugustes oludes meie linnades elatakse! Kui linna rahvas, näiteks Tallinnas 125—130 tuhandest inimesest 90 kuni 100 tuhat inimest enamasti ühetoalistes korterites elab, siis on võimata aru saada, mida härra kindral siin meelitavaks peab! Teate ju kõik, missugused meie korterid on! Kui nüüd tullakse ja öeldakse, et inimesi meelitatakse maalt linna, korteritesse, kus elavad sagedasti 20 inimest ühes toas ja kus 3—4 leibkonda sarnases urrukeses ühes elavad, siis ei saa ma teisiti, vabandage mind, öelda, et see kõneleb asjatundmatusest. (M. Martinson, põl: Pole midagi, paneme eelarvesse kinosummad sisse!) Härra Martinson, vabandage, Teie jaoks peaksid küll teised summad sinna sisse tulema. (M. Martinson, põl: Ma toetust ega paiksummat küll ei taha.)

Peale selle peaks ometi selge ja igale teada olema, et iga elav olevus, isegi putukad ja mardikad, kui nende elu tööpooldest teaduslikult uurida oskaksime, et ka nemad nõnda nimetatud „paremuse poole“ püüavad. Ma tarvitan „paremuse poole“ hanijalgades, sest mul tuleb meelde vanast ajast kaks tuttavat Tartu üliõpilast, kes ka alati sellest rääkisid, et nad „paremuse poole“ püüavad. Ka mardikad ja putukad püüavad paremuse poole,

ja kui inimene seda püüab, siis peaks see meile loomulikuna paistma ja tervitatav olema, sest selles seisab ju kultuuri edu. (J. Hünerson, põl: Ikka tööga, laisklejaid ei tunta.)

Kui meil öelda tahetakse, et põllumajandus arenemas on ja tähendati, et soid ja rabu on võimalik küll kuivatada ja sellega rohkem maad adra alla võtta, siis ei salga ma seda. See on võimalik. Aga arvesse võttes seda, et meil kapitali nõnda vähe on ja et vähese kapitali pärast suuremaid maaparanduse töid ette ei saa võtta, sellepärast jääb see nähtus, millele siin tähelepanu julgesin pöörata, ikka mõjuvaks, ja ligemas tulevikus ei ole loota, et maaparandamisega ja rohkem maa adra alla võtmisega, Teie keeles uudismaaga, saaks kõiki inimesi maal kinni pidada ja seal kõigile tööd pakkuda. See näib küll nõnda olema, et maalt äravalgumine loomulikuks nähtuseks jääb. Kui aga tahetakse selle vastu võidelda, siis on ainult üks abinõu selleks, ja nimelt see, et maal rohkem töövõimalusi luuakse. Aga teie ei või seda selles mõttes läbiviidavaks pidada, kui teie ütlete, et inimesed, kes maalt linna tulevad, asugu need maal neid soid ja rabu kuivatama ja üles harima. Teie teate, et nendeks töödeks on kaht faktorit vaja: tööjõudu ja kapitali. Ilma kapitalita ei saa praegusel ajal tööjõu omanik oma tööjõudu kasutada. (Vahelhüüe paremalt poolt.)

Juhataja **K. Einbund**: Olen tähele pannud, et kõneleja vahelehüüdeid paljuks paneb. Olen harjunud, et rkl. Martna neid harilikult paljuks ei pane, kuid et ta praegu seda teeb, siis palun kõnelejat mitte segada vahelehüüetega.

M. Martna (stp): Härra Laidoner tähendas oma kõne lõpu poole, et meie maa-reform ei ole veel lõplikult teostatud. Seda pean ka mina ütleva, sest õigusepärast ei seisa meie maa-reform ainult selles, et riigistatud maid jagada. Sinna hulka kuulub ka maade parandamise töö j.n.e. Mina tahan aga siinjuures ühele asjale tähelepanu juhtida, et see, mida härra Laidoner esimeseks alla kriipsutas, nimelt maade müümise täiesti vabaks andmine nende omanikkudele, et see küll mõnele kasulik võiks olla, eriti niisugustel kohtadel, kus uusi raudteid ehitatakse, kus maaväärtus maomaniku enese kaastegevuseta kasvab, et seal muidugi rohkesti inimesi võib olla, kes oma maid vabalt müüa tahaksid, aga mina arvan, et kui meie maomanikkudele täit vabadust selles asjas veel ei ole antud, et see meie maa-reformi teostamisele ennem kasuks kui kahjuks on.

Lõpuks juhin ma veel ühele asjale tähelepanu, mis ka maa-reformi puutub, see on

väikeste maakohtade kindlaksmääramine, kruntiajamine, eriti Saaremaal. Saaremaal, kus kruntiajamine praegu teoksil ei ole paari aasta jooksul kaugemale jõutud, kui 5—6 küla on krunti aetud. Ometi on seal aga 260 küla, kus kõik seda krunti ajamist nagu hingeõnnistust ootavad, kui ainust oma maalapikese harimise ja parandamise võimalust. Need peaksid vähemalt 50 aastat veel ootama, enne kui kõik 255 küla ka krunditud saaksid, kui 5 küla juures kaks aastat on töötatud! (A. Jürman, põl: Jällegi halb tunnistus põllutöoministeeriumi tegevusest.) Meie teame, et ministeerium on mitme mehe valitseda olnud ja kõike ei saa ometi ministri isiku kontole panna. (A. Jürman, põl: Ministeerium...) Ministeerium on ometi Riigikogu valve all ja Riigikogu korralduse all. Kui Riigikogu aastate jooksul seda on sündida lasknud, on see ometi osalt ka Riigikogu süü, ja sellepärast ma just juhin tähelepanu sellele, et Riigikogu põllutöoministeeriumi ja selle asutused kiiremale tegevusele juhiks ja abinõusid otsiks, kuidas see võimalik oleks. Kui nii vähe maamõõtjaid sinna jäetakse nagu seni, siis läheb selleks tööks küll 50 aastat, nagu kardetakse. Ma loodan, kui eelarve komisjoni läheb, siis seal ka sellele tähelepanu juhitakse.

Ma tuleksin nüüd teise küsimuse juurde. Põllumeeste ja ka keskrühmade poolt on ikka väidetud, et rahvamajanduses tuleb erirõhk panna eraalgatusele. Ma ei taha seda praegu jälgima hakata, kuidas sellega tööpoolest lugu olnud, aga nõndapalju on meile kõigile teada ja kindel, et meie eraalgatus riigi poolt vähe toetust pole saanud. Mõtleme ometi nende kraanide lahtiolekule, mida piltliku hüüdsõnana tarvitatakse, mõtleme asuramisajale — gründertumile, mõtleme, kuipalju on eraalgatusel ärisid asutatud. Kui selle nimekirja kätte saaks ja vaadata võiks, kuipalju neist eraalgatustest järele jäänud, siis selguks, et suurem osa neist eraalgatustest on pankrotti jäänud. Usun väike osa on alles jäänud. Ja kui teie nimekirja oma silmade ette seaksite, kuipalju Eesti pank on laenumiljoneid maha kustutanud ja võibolla ta seda veel edasigi peab tegema, siis peaksime küll ütleva, et see eraalgatuse jumaldamine või taevastamine meie oludes, kuidas ütleva peab, soovitav ja nii väga silmapaistev õnnistus ei ole. Sest kus niipalju eraettevõtteid ümber nurga läinud, peab ometi ütleva, et eraettevõtlikkus on vilets olnud! (J. Hünerson, põl: Kas riigil pole läinud?) Siis on muidugi mõlemad ühesugused viletsad. Lubage ma tuletan üht suuräri meelde, kes elavana tegutseb, ma ei taha ta nime nimetama hakata,

aga teie teate, missugust ma mõtlen, see on suur eraalgatus, aga ta töötab praegu riigi — õigemini Eesti panga — kontrolli all. (Vahelhüüe paremalt poolt: Võibolla, et seal on.) Ma võin teile nelja silma all selle äri nime ka öelda. Aga ma võin teile ka veel üht teist ettevõtet nimetada, kuhu ka riigi poolt direktor ametisse peaks pandama. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Mina ei taha teile võimalust anda mulle etteheiteid teha, et ma saladuste väljarääkimistega ettevõttele kahju teen, teie tarvitsete ainult oma pead kokku pista ja teate väga hästi, missugusest ärist jutt on. Selleks on õige suuri summasid tarvitatud ja üksikute isikute arvelt on neid summasid otse hirmuärataval viisil maha kustutatud. Kui sellele ligemalt vaadata, kelle arvele need summad tulevad, siis peab ütleva, et need summad kustutatakse maha vaeste maksumaksjate naha peal. (V. Maaker, as: Päriss õige!) Vaesed maksumaksjad peavad raha kokku kandma, kus eraettevõtetele miljonid miljonite peale maha kustutatakse. Kui teie minule öelda võiksite, et mina oma eluajal olen jõudnud oma võlgu 20—30 miljoni peale tõsta, teil oleks õigus küsida: millal ja kuidas mina need jõuaksin maksta! Ei, teie peaksite siis küsima, millal see päev tuleb, et mainitud võlad maha kustutatakse! (A. Jürman, põl.: Mõnel õnnestub ka.) Aga samal silmapilgul, kus eraettevõtetele võlgu maha kustutatakse, antakse uutele ettevõtetele uusi võlgu juurde. Ma ei taha põhimõttelikult otsustama hakata, kas on kasulikud riigimajanduslikud ettevõtted või eraettevõtted. Mina arvan, et majanduslikus elus ühe ega teiseta läbi ei saa. Kui härra Veiler näiteks ette tõi, kuidas raudteel halb korraldus valitseb ja kuidas seal halbade ettekirjutuste tõttu riigile või raudteeliikumisele kahju tehakse, siis ei ole sellega öeldud, et eraettevõtetes niisuguseid asju ei oleks sündinud. Kui ettekirjutused niivõrt karmid on, et ametnik teisiti talitada ei saa, siis on loomulik, et kahju saadakse. Eraettevõttes sünnib see samuti, sest ka seal peavad alamad ametnikud ettekirjutuste järgi talitama.

Mis nüüd sellesse küsimusse puutub, mis härra Laidoner veel ette tõi härra rahaministri kohta, siis peab ütleva, et ka endistel rahaministritel siin mingisuguseid programme ega perspektiive ei ole olnud. Sellejuures ei või nimetamata jätta üht asjaolu ja nimelt, et riigi rahaline asjaajamine, see on Eesti panga rahaline asjaajamine peaks saladus olema. Eesti panga põhiseaduses on ette nähtud, — ma ei ole küll rahaasjanduse tundja, kuid arvan, et see saladus peaks olema — et isegi

panga nõukogu nõupidamised sel alal salased on, ja et neist väljaspoole midagi avaldada ei tohi. Riigi rahaline asjaajamine peab erasutuste ees saladuses olema. Nüüd on aga meil niisuguse asjaoluga tegemist, et kõik endised rahaministrid — välja arvatud vist üks — on erapankade direktorid. Nad on kui niisugused väga otsitud isikud. Mina kardan, et kas ka mitte minu parteisõpra pärast rahaministri kohalt lahkumist mõne erapanga direktoriks ei kutsuta! See sünnib muidugi seepärast, et rahaministrid teavad kõik saladused Eesti panga ja riigi asjaajamisest. Ja see teadmine peab igal erapangal kasulik olema. Mis on sellest kasu, kui öeldakse, et riiklikud rahaasjad peavad saladuses olema? Kuidas saab endine rahaminister pidada saladust praeguse panga direktorina, kes on ju üks ja sama isik? Ma arvan, et see on nähtus, mis meelde tuletab Riias vastuvõetud seaduseelnõu, kus parlamendi liikmetel ära keelati ajalehtede vastutavateks toimetajateks olla. See sündis muidugi kommunismi kartusest. Meie peaksime aga seaduse vastu võtma, mille järgi rahaminister ei tohiks pärast erapankade direktoriks minna. (Vahelhüüe J. Hünerson'i, põl poolt.) Meie leppisime juba selles kokku, et sotsialisti vist ikka erapanga direktoriks ei kutsuta! Nii et sotsialistile need rahaministri saladused selles mõttes kasu tuua ei või. Nõnda on lugu. (J. Hünerson, põl: Kui sotsialistid panga asutavad?) Kui nad seda teevad, siis kutsuvad nad kindlasti direktoriks niisuguse mehe, kes ka riigi rahaasju tunneb. Niikaua kui keeluseadust ei ole võib seda, kui aga keeluseadus on, siis ei saa seda enam teha.

Ma tulen oma kõne teise poole juurde, mis kõige tihedamas ühenduses on tööpuudusega, s. o. meie majanduseelu halvatuses või kängusolemisega. Hoolimata suurest kapitalist ja krediidist, mis eraettevõtetele majandusealal antud, näeme meie ometi, kui lähemalt vaatame endist suurtööstust või üldse tööstust, et see ainult hingitseb. Ja kui vaatluse alla võtame endise aja suurvabrikuid Vene ajast ja võrdleme tööliste arvuga, kes neis vabrikutes teenistuses olid tolalajal ja mis praegu on, siis saame pildi, et 13—14 aasta jooksul on tööliste arv 24.000 inimese võrra vähenenud. Enne maailmasõda oli suurtööstuses 47.500 inimest tööl, 1928. a. 1. juulil aga kõigest 22.831 inimest, seega 24.669 töolist vähem. Eriti langenud on tööliste arv tekstiiltööstuses. Enne maailmasõda oli kiutööstuse tööliste arv 19.046; 1. juulil 1928—8.340, s. o. vähem kui enne maailmasõda 10.706 inimest. Metallitööstuse tööliste arv oli enne sõda 17.368, 1.

juulil möödunud aastal 4.037, s. o. 13.331 töolist vähem. Me peame tunnistama, et suurtööstuses on ka ettevõtteid, mis on suurenenud inimeste arvu poolest. On ka uusi tööstuseharusid juurde tulnud, aga nende juurdetulek, nende uute ettevõtete, uute tööstuste arenemine ei tähenda ometi rohkem, kui ainult 9.000—10.000 töölise juurdevõtmist. See on: suurtööstus on ühelt poolt kaotanud 24.000 töolist, teiselt poolt juurde võitnud 9.000—10.000 töolist. Suurtööstuse töoliste arv on praegu 15.000—16.000 vähem, kui enne maailmasõda. Peasjalikult on nimetada põlevkivitööstust, mis juurde tulnud. Seal on töoliste arv üle 3.000; siis on 2—3 väiksemat tekstiilfabrikut juurde tulnud, trükikojad, eriti saevabrikud, on oma töolistearvu suurendanud. Ka n. n. kesktööstus on suurenenud ettevõtete arvu poolest 14—15% võrra. Kui aga ligemalt vaatame, kui suur on töolistearvu suurenenud kesktööstuses, siis leiame töolistearvu umbes paarisaja töölise võrra kasvanud olema. Kui aga vaatame käsitööle ja väiketööstusele, kuidas sellega lugu, siis peame ütleva, et ka siin hiilgust ei ole. Mul ei ole selle kohta kindlaid andmeid, need vähesed andmed, mis riigi statistika keskbürool on, ei ole täpsed. Oma äranägemise järgi pean aga ütleva, et käsitöö juures tarvitseb ainult ehitustööstusele vaadata, siis on kidur olek kohe selge. Kui enne sõda ehituste juures ütleva umbes 10.000 töolist tööl oli, siis töötab praegu üle kogu Eesti sellel tööalal ainult umbes paar tuhat töolist. Sellest näeme, et ehitustöö on kangus. Käsitöölised, kes ehitusetöö alal tegutsesid, neil seda tööd tänapäev ei ole, mis enne sõda oli. Sellest näeme meie, et meie majanduseelu on tõepoolest igal alal kängu jäämas ja et see tagurpidi läheb. See abiandmine laenude näol, mis Eesti pangast selleks otstarbeks antud, et suur-, kesk- ja väiketööstust edendada, ei tähenda muud, kui et neid kõngevaid tööstusi nagu galvaniseerimise abil elus hoitakse. Meie ei näe ühtki uut tööstuseharu, mis elujõudu näitaks. Mina isiklikult olen lootnud ja loodan praegugi, et meie põlevkivist viimaks niisugune tööstus areneb, aga praegu see ei ole seda. Praegu tegutseb see katsete ajajärgus. (Vahelhüüe paremalt poolt: Põllutöö jaoks peab raha andma.) Sellest meie rääkisime juba. Kuulge, teie tahate öelda, ja ka meie ridades on neid kes ütlevad, et tööstuse galvaniseerimine on asjatu töö ja raha mahaviskamine olnud. Meie võime põhimõttelikult öelda, et tööstuse finantseerimine, mis seni sündinud, ei ole neid tagajärgi andnud, mis meie oleme soovinud näha. Mina ei kuulu siiski nende hulka, kes arvavad, et meie valitsused

selkombel ei oleks tohtinud talitada, nagu nad on talitanud. Võibolla, et mõnes asjas on suuri eksisamme astunud, kuid ei olnud ometi võimalik, et Ajutine Valitsus oleks näiteks vabrikud sulgenud, samuti nagu ei ole mõeldav, et valitsus, kelle eesotsas härra Tõnisson, Teemant või ükskõik kes tahes oleks olnud, oleks ühe või teise vabriku järsku sulgeda lasknud. Seal on suuri eksisamme tehtud ja nüüd 10 aasta pärast tagasi vaadates on võimalik mõneski asjas öelda, et seda ja seda oleks pidanud teisiti tegema. Kuid ometi ei tohi meie seda tõsiasja salata, et meie tööstus ja rahvamajandus allapoole langemas on. (H. Rebane, põl: Kannatust, kannatust. — A. Schulbach, tõer: Mis need inimesed linnas teevad, kui tööstus lonkab?) Teie soovite, et nad aina maale jääksid! Härra Schulbach, selkombel ei lahendata majanduslikke küsimusi, kui Teie ühe või teise küsimuse üles seate, ühe siit teise sealt, mis üksteisele vastu käivad. (A. Schulbach, tõer: Kui linnas ei ole midagi teha, mis pärast ta maalt ära tuleb?) Härra Schulbach, ma ütlesin, et majanduseelus maksavad omad seadused. Võibolla, et meie ei oska neid sedaviisi selgeks teha ja neile korrapäralikkust anda, nagu me looduseeaduste juures näeme. Seal on midagi, mis inimesi külast välja surub, otsige see põhjus üles, kaotage ära, siis saate sellest nähtusest lahti. Kui teie leiate võimaluse, neile inimestele külas tööd anda, siis ei tule suurem osa külast ära. (Vahelhüüded tööerakonna rühmast.) Kui ei saa tööd anda, siis teie parteisõbra Vilms'i nõuanded ei ole midagi väärt.

Kui minule küsimine ette pannakse, mis sugused oleksid minu väljavaated ja soovid, siis on minu soovid, kõiki neid võimalusi kasutada, mis olemas, et meie tööstust arendada ja selle kõrval muidugi põllumajandust mitte unustada. Aga põllumajanduse arenemiseks peavad põllumehed end ise organiseerima. (A. Jürman, põl: Teie aitate neid organisatsioone hävitada.) Ei, ma ei usu, et keegi meie seast põllumeeste organisatsioone oleks lõhkunud? Mina arvan, et siin on kahesuguse organisatsiooni ja kahesuguse organiseerimisega tegemist. (Vahelhüüded paremalt poolt.) Ma arvan, kui põllumehed organiseerima hakkavad ja seda kahelt poolt tehakse, et see organiseerimisele kasuks peaks olema. (A. Jürman, põl: Kui ühel on riigivõim abiks, et teist lõhkuda.) Härra Jürman, ma arvan, et see on otsitud pealekaebamine.

Ma tuletaksin lugupeetud Riigikogu liikmetele veel üht asja meelde. Meie tööstuse seisukord on vilets, meie põllumajandus ei

suuda kõigile inimestele tööd ja ülalpidamist anda, meil on tarvis teisi tööalasid, on tarvis tööstusetöö alasid, kas meie seda tunnustame või mitte. Kui meie edasi tahame saada, siis peame seda silmas pidama. Ja kui meie seda silmas ei pea, siis ei tähenda ka midagi meie kallis sõjavägi, sest kui meil ei ole midagi kaitsta, siis ei ole vaja ka sõjaväge. Need suured kulud tuleksid mujale juhtida.

Sellepärast peame küsima, kuidas neid väljaminekuid kärpima peab, mis sõjaväe peale lähivad. Mina ei taha öelda, et mina olen see maailmatark, kes ütleb, seda peab tegema! Meie peame kõik oma mõistuse ja jõu kokku võtma ja peame väljavaateid ning pääseteid otsima. Ma olen arvamises, et meie kõik need jõud, mis olemas, peame ära kasutama, eriti loodusejõud. Meil on neid vähe, aga meil on peale põlevkivi veejõud, mis veel tööle rakendamata. Ma arvan, kui meil võimalik on seda tööle rakendada, et meie selle rahva- ja riigimajanduse huvides tööle peame panema, et meie sellest tagasi ei pea kohkuma, ja et ettepanekud, ükskõik kust poolt need tulevad, heatahtlikku vastuvõttu leiaksid. Kui mõni kasulik ettepanek kellegi poolt tuleb, kes meile isiklikult ei meeldi, siis ei maksaks meil ega teil isiku pärast selle vastu olla, see oleks just niisugune küsimus, kus meie ühes tõmmata võiksime ja peaksime. (A. Jürman, põl: Meie võtame küsimust sisulikult.) Aga meie ei ole seda seni ikka näinud, vaid neid küsimusi on kõik „tõnissonlikult“ või „jürmanlikult“ võetud. (Vahelhüüded paremalt poolt.)

Tahan sellega ühenduses teile veel järgmist meelde tuletada. Kui teie meile etteheiteid teete ja ütlete, et meie oma reformi nõuetega inimesi linna meelitame, siis pean ütlema: see ei ole õige juba sellepärast, et meie reformid koeragi ahjutagant välja ei meelita. Sest teie kannate ju selle eest hoolt, et mingisugune tõsine reform läbi ei läheks! Linnad ei ole sotsialistide poolt asutatud, nad on palju vanemad kui sotsialism üldse. Ja ka Tallinn on vanem, ta areneb omasoodu. Meie ei saa midagi parata: ta kasvab. Meie võime seda takistada, aga sootuks keelata me seda ei saa. Oletame, et linn meelitab oma poole, aga mis teete teie, et sellele meelitusel vastu tegutseda? (Vahelhüüded paremalt poolt.) Meie oleme popside jalgealust kindlustada püüdnud, meie oleme töölistele, kelle varandus ja pennid niikaugele ulatuvad, et nad omale peavarju ehitada võiksid, meie oleme selleks püüdnud kaasa aidata, et nad maal ehitusemaad saaksid, meie oleme kavatsuste poolt olnud, et inimestele maal elamine võimaldataks. Aga mis teete teie?

(J. Hünerson, põl: Meie oleme kostnud mõisatööliste eest, kes jäid maata.) Aga kui ma ei eksi, ma ei ole üksikasjades nõnda kodune, on seaduseelnõu valmimas, kus nõutakse tasu selle eest, kui popsid on maaomanikkude kulul maad saanud. (Vahelhüüde J. Vainu, stp poolt.) Ma ei võta seda tõsiselt, seltsimees Vain. Aga igatahes, mu härrad, on asjalugu nõnda, et teie selleks oma käsi mitte nii huvi ja armastusega selle külge ei pane, et inimesed, kes, niiöelda maal nagu tuule käes ripnevad, seal kindlama aluse saaksid. (J. Hünerson, põl: Kes tunneb teise südant ja neere!) Siin ei ole südame ja neerudega tegemist, vaid sellega, mis kõigile silmanähtav.

Teie teate, missugust vaeva see meile maksis, popside rendilepinguid ühest aastast teise teatava seadusega kindlustada. Teie olite ju selle vastu. (A. Jürman, põl: Selle seadusega lükatakse õige palju inimesi taludest välja. — J. Vain, stp: Kes on need lükkajad? — A. Jürman, põl: Seadus lükkab.)

Ehk te lubate mul veel natuke kõneleda!

Maksude asjus võtsid mõlemad kõnelejad, härra Laidoner ja härra Veiler, meile sotsialistidele soodsa seisukoha ning maksude hindamises andsid nad meile õiguse.

Maksud on rängad, ja need lasuvad vaesematel inimestel. (J. Hünerson, põl: Need on kaudsed maksud.) Jah, ega meil palju muid makse ei olegi. Minu arvates on otsekoheseid makse palju vähem, kui minu parteisõber rahaminister seda leiab.

Kui nüüd maksude kandejõu järgi jaotamine küsimuse alla tuleb, siis teie, mu härrad — teie ei ütle ju nagu Prantsuse vaimulikud omalajal ütlesid, et laiad hulgad maksavad riigi ülalpidamiseks makse, mõisnikud sõdivad ja vaimulikud paluvad jumalat — teie ütlete selle asemel: meie anname oma tarkuse riigi valitsemiseks, aga laiad rahvahulgad kandku rahad kokku, et riik võiks elada! (J. Hünerson, põl: Meie ütleme, kellel kohused, sellel õigused, ja et kohused ja õigused tasakaalus oleksid.) Meie teame, et tasakaal teie poolt vaadates on hoopis teistsugune, kui see on meie poolt vaadatuna.

Mõlemad kõnelejad, härra Laidoner ja härra Veiler, rõhutasid, et maksukoorem on äärmuseni suurenenud ja et seda veel enam tõsta mõeldav ei ole. Ja kui rahaministrile etteheiteid tehti, et temal ei ole programmi ega väljavaateid, siis ma arvan, et selliseid etteheiteid praegusele rahaministrile otse asjata teha on. Mina juhin tähelepanu sellele, et eelarve on ikkagi valit-

suse eelarve ja see on omas enamuses kodanlik valitsus. Kui sotsialist siin oma plaanidega välja tahaks tulla, siis lükataks need ikkagi tagasi. (A. Jürman, põl: Aga, härra Martina, oleks huvitav Teie kava näha.) Seda kava olete Teie meilt juba mitu korda kuulnud. Ma tuletan Teile meelde, et 7—8 aastat tagasi, kus mina ja mõned teised minu parteisõbrad valitsusele ühe märgukirja andsime ettepanekuga, et valitsus katsuks kaudsetelt maksudelt otsekohestele maksudele üle minna, siis kirjutasid „Kaja“ ja „Vaba Maa“ ühest suust, et kaudsed maksud on need, millele Eesti riigikassa praegu toetama peab, ja kaudsed maksud on need, millistele Eesti riik ka tulevikus end toetada võib ja toetama peab. (M. Martinson, põl: Aga nüüd suurendate kaudseid makse.) Ja kui meie oleme edasi neist asjadest kõnelenud, siis on vastus ikka seesama olnud, ja kui Teie praegu kaudsete maksude suurendamisest kõnelete praeguse rahaministri poolt, siis nurisete teie ise oma nõudmise ja programmi üle, kuid teete seda nüüd sellepärast, et teil vaja on sotsialistlikule ministrile peale käia, mitte et kaudsed maksud teile enam ei meeldiks. Peab ometi ütleva, et tänaseni maksivad kõrgendatud kaudsed maksud Otto Strandman'i maksuma pandud on, ja Otto Strandman oli omal ajal tööpuuduse vastu võitlemises nõnda tark riigimees ja ütles, et kui inimesed siit tööd ei leia, noh, siis peavad nad välja rändama. (J. Hünerson, põl: Ega see tema päris programm ka ei olnud.) Mina olen isiklikult temaga sellest rääkinud ja sain isiklikult rääkides selle vastuse. Võin sellepärast seda rõhutada, tema ei andnud seda vastust tagasihoidlikult. Selajal oli meil väljarändamise tung Brasiiliasse, aga siis hakati sellele takistusi tegema, ja kui me nüüd tänapäev hakkaksime selle retsepti järgi käima, siis ei teaks ükski sise-ega välisminister väljarändajatele teed näidata, kuhu minna, sest peaaegu kõik riigipiirid on kinni, väljarändamine ei ole võimalik.

Ma pean maksuküsimuse juures veel ühele iseäraldusele tähelepanu juhtima härra Veiler'i suust. Härra Veiler näitas küll väga ilusate sõnadega sellele, kuidas kaudsed maksud rahva laiu hulki rõhuvad ja kuidas viin monopoli teel, suhkrunael tolli läbi kallimaks läheb j.n.e. Kui meie kõik need ilusad sõnad ära oleme kuulanud, siis seesama härra Veiler lõpuks ütles, nagu seda ka „Vaba Maas“ loeme, et peaks sinna poole püütama, et meil see riigitüdimus ei kasvaks, vaid kaoks.

See riigitüdimus, millest härra Veiler kõneles, puudutab järgmisi asju: maksukoorem

ja maksuaparaat on meie ärisid ja tööstusi ruineerinud. Riigi tüdimusest kõneledes mõtles härra Veiler ärimehi, keda tema arvates maksude kaudu olevat ruineeritud, ja et nende juures riigitüdimus tõusta võiks. (A. Jürman, põl: Neil peab ka oma kaitse olema.) Ei kõnele kaitsest, vaid kõnelen sellest ebaloogikast, et kui ükskord leiti, et kaudsed maksud suhkru ja teiste ainete peal suured on, siis mõtles härra Veiler sellega ärimestele, kellel suhkru, viina või mõne muu kaudse maksu läbi äri olevat ruineerunud, ja et nende maksude tagajärjel ärimestele ringkondades riigitüdimus avalduks.

Tähendab, kui selkombel maksudest kõneldakse ja ühtpidi näidatakse, et rahvahulgad, ütleme näiteks töölisteklass, maksude all ägab ja kokku langemas on, kui aga sellest järeldus tehakse, et see maksukoorem ettevõtteid ruineerinud, siis on see ometi vähe iseäralik seisukoht, millest ma vähemalt aru saada ei oska. (A. Jürman, põl: Kokkuvõtte tehti teisel alal, kokkuvõtte tehti kaudsete maksude, mitte otsekoheste maksude alal.)

Mul on härra Veiler'i kõnest veel paarile asjale tähelepanu juhtida. Härra Veiler ei olnud sellega päri ja nõus, et Vabariigi Valitsus on oma ülesandeks võtnud asjatundjate-arhitektidega nõndanimetatud riigi maja juures eeltöid teha ja selleks on 20 tuhat krooni eelarvesse võtnud. Härra Veiler oli arvamisel, et „peremees“ paremini peab teadma, kuidas maja ehitada, s. o. see, kes majas elama saab. See tuletab mulle väga elavalt meelde üht jutuajamist Nõmme linnavalitsuses, kus üks härra ütles, et seda, kuidas maja ehitada, teab kõige paremini majaproua, nimelt proua teab kõige paremini, kuhu köök, kuhu teised ruumid mahutada tuleksid. See võib ju olla, et Nõmme linn nii ehitatud on, ja see näib ka nii olema. Aga kui riigivalitsus ja riik omale maja kavatsesid ehitama hakata, siis meie küll nii talitada ei saa, vaid siin tulevad asjatundjad appi kutsuda. Ja ehituse alal on need asjatundjad, kes ehitamist õppinud. Kui riigi eelarves selleks on määratud 20 tuhat krooni, siis ei tule seda sotsialistide arvele panna, vaid seda on valitsus oma enamuses otsustanud, ja enamuse ei ole ometi sotsialistidel. (H. Rebane, põl: Aga Riigivanem?) Jällegi Riigivanem! Ega Riigivanemal ei ole nelja häält. (J. Vain, stp: Seda küsimust ei ole praegune valitsus üldse arutanud.) Just sama peatüki alla kuulub ka Riigivanema auto. (J. Vain, stp: Ka seda pole arutatud.) Mu härrad, teie teate, kui teatavas suunas oleme a öelnud, siis peab

ka b ütlema. Mis Riigivanema autosse puutub, siis seisab see ühenduses võõruskäiguga, mis läinud aastal ajalehtede kaudu tõsiasjaks tehti. Sellest ei pääse ükski, ei sotsialistlik ega kodanlik Riigivanem mööda. Kui tulevad nõndanimetatud kõrged külalised, siis peab ka vanker olema, millega neid sõidutada. (J. Hüneron, põl: Ilus loss peab ka olema!) Kui võimalik on selleks ajaks lossi ehitada, siis võibolla olete Teie ka selle poolt, et käsi külge panna, mina küll selle poolt ei ole. Kui sellest küsimusest tahetakse sotsialistlikule Riigivanemale või rahaministrile nõõri teha, siis meie peame õigusepärast rõõmsad olema, et tõiseid asju ei leita ja nokitsetakse kõrvaliste asjade juures. Seal on tööerakonna rühmast kahjuks ainult 3 meest saali jäänud, ma küsisin heameelega, kas nende rühmas niisugune korralagedus valitseb, et rühma kõneleja tuleb ja kõneleb täiesti oma ministri vastu? Tuleb üles ja räägib vangikodade töökodade vastu. Teie teate, mina olen ka sellest kirjutanud ja siin kõnelenud. Minu arvates ei ole vangikojad need asutused, kes eratööstuseasutustega võistleva peavad. Aga kes seisab nende asutuste eesotsas? Minister Kalbus! Ja seal tuleb tööerakonna kõneleja ja tuuseldab oma ministri läbi. (A. Schulbach, tõe: Ma olen väga sagedasti kuulnud Teid oma ministrit arvustamas, kas teil siis rühmas nii suur korralagedus on?) Kuulge, mina ei usu seda, et mina siin oma ministreid oleksin selkombel arvustanud! Mina olen selles asjas väga ettevaatlik ja tagasihoidlik. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Meie teeme seda rühma toas.) Præguses valitsuses on tööerakonnal kaks ministrit, härrad Kalbus ja Juhkam. Ka härra Tõnisson'i valitsuses istus kaks tööerakonna ministrit. Ma arvan, et mina ei eksi oeldes, et ka vangikodade töökodade asutaja härra Mahoni kas otsekohe või kaudselt on tööerakonna liige. (Vahelhüüe.) Tähendab tööerakonna minister on see, kes neid vangikodasid valitseb ja neile materjale muretseb. Et tööerakonna kõneleja nende töökodade vastu on, see rõõmustab mind. Ma loodan, et rühm ühes ministriga sellele asjalole lõpu teeb.

Siis veel midagi. Härra Veiler astus siin ühes asjas tõepoolest kui küla kihutusekõneleja üles, kui ta ette tõi asjaolu, et riigi eelarve on ette nähtud töölisteatrile näitelava ehitamiseks 45.000 krooni. Ta seadis kõrvu töölisteatrit ja Peipsi kalamehed, et üks saab nii palju ja teised nii vähe ning püüdis näidata, nagu oleks töölisteatrit puudustkannatavatelt kalameestelt nende toetuse võtnud. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Ma kuulen ikalduseaastast kõnelema iga tund. (Vahelhüüe pahemalt

poolt: Ära tüütab juba.) Tõepoolest tüütab ära. Ma tulen ka veel lühidalt ikalduseaasta juurde. Töölised vaevlevad ikalduseaasta all juba sest ajast saadik, kui meil tööstus on allapoole läinud. Ikaldus seisab selles, et teatav saak selle all kannatab, kuna aga tööliste ikaldus selles seisab, et neil tööpuuduse pärast sissetulekut ei ole, siis on see põllumehe ikaldusega sarnane. Kui põllumehed peavad endid õigustatuks riigi poolt abi saama, et oma sissetulekuid, mis ikalduse tõttu vähemaks jäänud, tasa teha, siis on ka töölised õigustatud toetust nõudma. Et aga ka töölised selleks õigustatud on, seda ei ole me siinamaani teie poolt kuulnud! Kui ette heidetakse, et töölisteatrile on 45.000 krooni toetust antud, miks ei tule teie siis välja sellega, et teatreid üldse mitte toetada? Teie ju ometi teate, et ka teiste teatritele on toetust määratud ja palju suuremal määral. Aga need on ju kodanlikud teatrid! Miks ei taha teie „Vanemuise“ ja „Estoonia“ toetusi kalameestele anda? Kui aga ühe teatri eesotsas on töölised, siis mõjub see kui punane lipp teile.

Minu härrad, ma ütlen, kui ükskord Eesti töölistliikumise ajalugu kirjutatakse, siis ei jäeta seal seda liikumist nimetamata, mida tunneme töölisteatrit liikumise nime all. Pean tunnistama, et ma alguses väga selle teatri poolehoidja ei olnud. Kuid nüüd pean ütlema, et need paar aastat, mis möödunud, on näidanud, et selles on olemas tõsine alus ja ka vajadus selle järele. Peame tänama neid härrasid, kes sinna oma jõu rakendanud. Tarvitseb minna pühapäevasele kontsertetendusele, kus me eest leiame suure rahvahulga, mis annab tunnistust sellest, et seal niisugust pakutakse, mis inimesi huvitab. Ja kui tahetakse sellel jalad alt lüüa, siis töölistliikumist sellega ometi ei tabata. Seda võidakse haavata, sellele haiget teha, kuid hävitada teie töölistliikumist ei saa. Ka töölisteatrit oma kultuurilistes püüetes jääb meie rahva üldise kultuuri nähteks, ja kes on rahva üldise kultuuri teostamise poolt, peab seda tunnistama, kuid mitte nõnda välja tulema nagu härra Veiler, kes ütles, vaadake, kalamehed jäävad ilma ja töölisteatrile antakse raha! See on kinninaelutamise väärt ja seda peame mees pidama. Kui härra Veiler siit lahkus peaaegu ähvardusega, et eelarve-komisjon selle toetuse vastu astub, et toetus töölisteatrilt võetaks, siis ei ole see kuidagi soovitatav, sest see teeb töölisteatrile kui kultuurliikumisele kahju. Kuid julgen omalt poolt arvata, et teised eelarve-komisjoni liikmed kainemalt mõtleavad, kui härra Veiler, ja toetamata ei jäta töölisteatrit üldise kultuuri kasuks.

(Hüüded: Lõpetada!)

8. Riigikogu järgmise koosoleku määramine.

ril kell 5 p. l. (Päevakord prot. nr. 207/8.)

Juhataja **K. Einbund:** (Hääleta-

Abisekretär **O. Liigand:** Riigikogu juhatuse nimel teen ettepaneku, pidada Riigikogu järgmine koosolek täna, 1. veebruaril

takse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. On tehtud ettepanek, koosolek lõpetada.

(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 14.25 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **K. Einbund.**

Abiesimees **M. Martna.**

Sekretär **A. Tammann.**